

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Editörler

Doç. Dr. Maksut Çetin - Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Batur

Editörler
Doç. Dr. Maksut Çetin
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Batur

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

ISBN 978-625-6549-05-0

9 786256 549050

Lisans Yayıncılık
Tahtakale Mah. Hicret Sokak No: 8/A
Avcılar/ İSTANBUL
e-posta: lisans@lisansyayincilik.com.tr
www.lisansyayincilik.com.tr

Editörler

Doç. Dr. Maksut Çetin - Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Batur

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ

Yazarlar

Doç. Dr. Abdullah Namlı
Doç. Dr. Adem Eryiğit
Doç. Dr. Ahmet Bağlıoğlu
Doç. Dr. Furat Akdemir
Doç. Dr. Hüseyin Maraz
Doç. Dr. Maksut Çetin
Doç. Dr. Mehmet Tözluyurt
Doç. Dr. Mücteba Altındaş
Doç. Dr. Nezir Maviş
Doç. Dr. Recep Önal
Doç. Dr. Seyithan Can
Doç. Dr. Süleyman Çam
Doç. Dr. Vezir Harman
Dr. Öğr. Üyesi Aydın Bayram
Dr. Öğr. Üyesi Ersan Özten
Doç. Dr. Mehmet Çelenk
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Batur
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Köse
Dr. Öğr. Üyesi Samet Karahüseyin
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Alimoğlu Sürmeli

İslam Mezhepleri Tarihi

Editörler : Doç. Dr. Maksut Çetin - Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Batur

ISBN : 978-625-6549-05-0
Baskı : Assum Basım ve Mücellit
Basım Sayısı : 1. Baskı, 2023

©Tüm Hakları Saklıdır. Bu kitabın bütün hakları Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Çetin, Maksut – Batur, Muhammet Raşit

İslam Mezhepleri Tarihi / *Editörler* : Maksut Çetin - Muhammet Raşit Batur

1.Basım. X1V + 434 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN : 978-625-6549-05-0

1. İslam , 2. Mezhep, 3.Tarih

Lisans Yayıncılık

Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A

Avcılar-İSTANBUL

Tel: 0212 619 18 38

e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr

www.lisansyayincilik.com.tr

İslam Mezhepleri Tarihi

Editörler:

Maksut Çetin / *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

Muhammet Raşit Batur / *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

Bölmeler ve Yazarlar

1.Bölüm:

Zeynep Alimoğlu Sürmeli / *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

2.Bölüm:

Furat Akdemir / *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

3.Bölüm:

Süleyman Çam / *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

4.Bölüm:

Ersan Özten / *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

5.Bölüm:

Mustafa Köse / *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

6.Bölüm:

Muhammet Raşit Batur / *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

7.Bölüm:

Mücteba Altındaş / *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

8.Bölüm:

Abdullah Namlı / *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

9.Bölüm:

Maksut Çetin / *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

10.Bölüm:

Vezir Harman / *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi*

11.Bölüm:

Ahmet Bağlıoğlu / *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

12.Bölüm:

Nezir Maviş / *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*

13.Bölüm:

Recep Önal / *Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

14.Bölüm:

Samet Karahüseyin / *Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

15.Bölüm:

Seyithan Can / *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

16.Bölüm:

Hüseyin Maraz / *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

17.Bölüm:

Süleyman Çam / *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

18.Bölüm:

Mehmet Tözluyurt / *Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

19.Bölüm:

Adem Eryiğit / *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

20.Bölüm:

Mehmet Çelenk / *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

21.Bölüm:

Aydın Bayram / *Artoın Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

ÖNSÖZ

Mezhepler, İslam tarihinde dinî metin, kültürel yapı ve felsefî tercümelemler nedeniyle meydana gelen itikadî, siyasî ve fikhî oluşumlardır. Bu oluşumlar, dinin anlaşılma biçimleridir. Dini yorumlayan ve kurumsallaştıran insan-oğludur. Zira insan, içinde bulunduğu felsefî, kültürel ve sosyal zemin ölçüsünde dini yorumlamakta ve süreç içerisinde bu yorumlar kitlelerin kabulü oranında kurumsallaşmakta/ekolleşmektedir. Genelde mezheplerin ortaya çıkış nedenleri; insanın varlık yapısı, sosyo-politik ortam, bilimsel gelişmeler ve dinî metinlerin dilidir. Her bir insan özgün ve özgür bir varlıktır. Düşünen bir varlık olarak insanın, benzer durum ve metinler karşısında, farklı değerlendirmede bulunması doğaldır. Ayrıca her bir bireyin içinde yaşadığı sosyo-kültürel bir çevresi vardır. O çevredeki farklılıklar, bireyin düşünce yapısını, meselelere yaklaşımını ve davranışlarını şekillendirmektedir. Dolayısıyla, insanların düşünce ve davranışlarını etkileyen sebepler mezheplerin ortaya çıkışını da etkilemektedir.

Tarih boyunca Müslümanlar arasında itikadî, siyasî ve fikhî birçok ekol ortaya çıkmıştır. **İtikadi mezhepler**, genellikle inanç esaslarına dair konuların tali unsurlarıyla ilgili yorumlara dayanır. **Siyasi mezhepler**, İslam toplumunda, "imamet/hilafet" denilen devlet başkanlığının gerekliliği ve o başkanlığa nasıl gelineceği gibi temel siyasi konuları ele alır. **Fıkhi mezhepler** ise, Müslümanların hukukî konularıyla ilgilenir. Mezheplerin bu şekilde sınıflandırılması öğrenmeyi kolaylaştırmak içindir. Mezheplerin kategorize edilmesi, onların bir-biriyle ilişkili olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine her bir mezhebin diğer bir mezheple farklı açılardan bağlantısı söz konusudur.

Tarihsel olarak ekoller, bazen birbirini "hak" ve "batıl" kavramlarıyla ifade etmektedir. Halbuki İslam'da, doğrunun yegâne ölçüsü mezhepler değil; Kur'an, Sünnet ve mezhepler öncesi İslam'dır. Ayrıca İslam'da ortaya çıkan her bir ekolün kendi özünde dayandığı temel bir hak nüvesi vardır ki, o ekol, ona dayanarak varlığını sürdürmektedir. Onun için İslam mezheplerini toptancı bir yaklaşımla hak ve batıl kavramları üzerinden değerlendirmek yerine, onları kısmî doğru ve yanlış kavramları üzerinden değerlendirmek daha doğru olabilir. Zira hiçbir zaman hakikat, bütün boyutlarıyla tek bir grubun tekelinde olamaz. Dolayısıyla günümüzde, Müslümanların, tarihsel tecrübeden getirdikleri suçlayıcı/yargılayıcı ifadeleri terk etmesi daha doğru olur kanaatindeyiz. Zira fırkalar arası ilişkilerde, hataları izah etmekle beraber, ötekileştirici olmaktan ziyade kapsayıcı bir dil kullanmanın, sağlıklı bir toplumun inşasını için daha önemlidir.

Bu çalışmamızda “İslam Mezhepleri Tarihini” ele aldık. Çalışma, öncelikle İslam Mezhepleri Tarihi’nin tanımı, amacı, konusu ve metodunu ele almakta, bu bilim dalının diğer bilim dallarıyla ilişkisi, bu alanda kullanılan kavramları ve mezhep olmanın kriterleri ve mezhep sayısını ihtiva etmektedir. Daha sonra İslam tarihinde ortaya çıkan ilk ihtilaflar ve mezheplerin ortaya çıkış nedenlerini içermekte ve son olarak ise mezheplerin doğuşunu, liderlerini, ana öğretilerini ve uygulamalarını kapsamaktadır. Ayrıca, mezheplerin toplumsal, siyasi ve entelektüel tarih üzerindeki etkilerine ve etkileşimlerine değinmektedir. Zira inanç ve mezhepler, insanların düşünce, değer ve yaşam tarzlarını derinlemesine etkileyebilmektedir. Bu nedenle, bir mezhebin doğuşunu ve yayılışını anlamak, o toplumun tarihini ve kültürünü anlamak için de önemli bir adımdır.

İstanbul, 2023

Editörler

Doç. Dr. Maksut Çetin

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Batur

İÇİNDEKİLER

Önsöz

V

Bölüm 1

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ'NE DAİR TEMEL KAVRAMLAR, MEZHEPLERİN TASNIFI VE KAYNAKLAR

/ Zeynep Alimoğlu Sürmeli

1

1.1. İslam Mezhepleri Tarihinin Amacı ve Konusu	1
1.2. İslam Mezhepleri Tarihi'nin Yöntemi	3
1.3. Din-Mezhep İlişkisi	4
1.4. Mezheplerin Tasnifi	6
1.4.1. 73 Fırka Rivayetinin Algılanma Sorunu	7
1.4.2. Mezhep Olmanın Özellikleri	9
1.5. İslâm Mezhepleri Tarihi'nin Kavramsal Çerçevesi	10
1.5.1. Mezhep, Mezâhib	11
1.5.2. Fırka, Fırak	11
1.5.3. Makale, Makâlât	14
1.5.4. Milel ve Nihal	15
1.5.5. Ehl-i Hakk, Ehl-i Bâtl	17
1.5.6. Ehlü'l-Bid'a, Ehlü'l-Ehvâ	17
1.5.7. Batı Menşeli Kavramların Kullanımı	19
1.6. İslâm Mezhepleri Tarihinin Kaynakları	20
1.7. İslâm Mezhepleri Tarihi'nin Diğer Bilim Dalları ile Olan İlişkisi	23
1.7.1. Kelam	23
1.7.2. İslâm Tarihi	24
1.7.3. Siyaset Bilimi	26
1.7.4. Dinler Tarihi	26
1.7.5. Sosyoloji	27
1.7.6. Psikoloji	28
Kaynakça	29

Bölüm 2

İSLÂM'DA MEZHEPLERİN TEŞEKKÜLÜNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER / Furat Akdemir

33

2.1. İnsan Unsuru	39
-------------------	----

2.2. Sosyal Yapı	41
2.2.1. Siyaset	42
2.2.2. Kültürel Unsurlar	45
2.2.3. Ekonomik Unsurlar	46
2.3. Düşünce Özgürlüğü ve Dinî Metinler	47
2.3.1. Dini Grupların Düşüncelerini Ayetlere Dayandırmaları	48
2.3.2. Dini Grupların Düşüncelerini Hadislere Dayandırmaları	50
Kaynakça	52

Bölüm 3	
HARİCİLİK / Süleyman Çam	
	57
3.1. İsimlendirme	57
3.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	59
3.3. Görüşleri	62
3.3.1. Dini Görüşleri	62
3.3.2. Siyasî Görüşleri	64
3.4. Alt Kolları	66
3.4.1. Ezârika Fırkası	66
3.4.2. Necedât Fırkası	68
3.4.3. Acârîde Fırkası	69
3.4.4. Sufriyye Fırkası	70
3.4.5. İbâdiyye Fırkası	71
3.5. Günümüzdeki Durumu	73
Kaynakça	75

Bölüm 4	
MÜRÇİE / Ersan Özten	
	77
4.1. İsimlendirme	77
4.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	79
4.3. Görüşleri	82
4.3.1. Dini Görüşleri	83
4.3.2. Siyasi Görüşleri	86
4.4. Alt Kolları	87
4.5. Mürcî Düşüncenin Günümüzdeki Yansımaları	89
Kaynakça	91

Bölüm 5	
MUTEZİLE / Mustafa Köse	
	93
5.1. İsimlendirme	93
5.2. Mutezile'nin Tarihçesi	94
5.2.1. Mutezile'nin Doğuş ve Gelişiminde Etkili Olan Faktörler	95
5.3. İlk Mutezilîlerin Tespiti Sorunu	98

5.4. İlk Mutezilî Fikirlerin Gelişim Süreci	101
5.5. Mutezile'nin Yükselişi: Altın Çağ	102
5.6. Mutezilî Düşüncede Bölünme: Basra-Bağdat Okulları	103
5.7. Mihne Sürecinde Mutezile	104
5.8. Mutezilî Düşüncede Gerileme: Gümüş Çağı	105
5.9. Abbasîlerin Son Döneminde Mutezile	105
5.10. Sâmânî-Karahanlı-Gazneli ve Selçuklu Döneminde Mutezile	106
5.11. Mutezile'nin Görüşleri: Usûl-ü Hamse	107
5.11.1. el-Menzile beyne'l-Menziletayn	108
5.11.2. el-Va'd ve'l-Va'id (İyilik ve Kötülük Sözü)	108
5.11.3. el-Emru bi'l-Maruf ve'n-Nehyü 'ani'l-Münker	109
5.11.4. Tevhid	110
5.11.5. el-'Adl	111
5.12. Mutezilî Düşüncenin Günümüzdeki Yansımaları	111
Kaynakça	115

Bölüm 6	
ŞİA I / Muhammet Raşit Batur	
	119
6.1. İsimlendirme	119
6.2. Şia'nın Teşekkülü	120
6.3. İlk Şiî Fikirlerin Ortaya Çıkması	122
6.3.1. Emevî-Hâşimî İktidar Mücadelesi:	122
6.3.2. Kerbela Olayı (61/680)	123
6.3.3. Tevvâbûn Hareketi (61-65/680-685)	124
6.3.4. Muhtar es-Sekafî Hareketi (66-67/685-686)	125
6.4. Şia'nın Fırkalaşma Süreci	129
Kaynakça	131

Bölüm 7	
ŞİA II İMAMİYYE – İSNAAŞERİYYE / Mücteba Altındaş	
	133
7.1. İsimlendirme	133
7.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	135
7.2.1. İmâmiyye'nin Tarihsel Dönemleri	138
7.2.1.1. İmamlar Dönemi	138
7.2.1.2. Küçük Gaybet Dönemi	139
7.2.1.3. Büyük Gaybet Dönemi	141
7.3. Görüşleri	144
7.3.1. İmamet Konusundaki Görüşleri	145
7.3.1.1. Nas ile Tayin/Vasîlik	145
7.3.1.2. Masumiyet	146
7.3.1.3. İmamın Bilgisinin Kaynağı ve Sınırları	149
7.3.1.4. Efdaliyet	150

7.3.1.5. Mucize Göstermeleri	151
7.4. Günümüzdeki Durumu	152
7.5. İnanç Devrimi	153
Kaynakça	157

Bölüm 8	
ŞİA III ZEYDİLİK / Abdullah Namlı	
	161
8.1. İsimlendirme	161
8.2. Zeydiyye'nin Teşekkülü ve Tarihçesi	162
8.3. Zeydiyye'nin Alt Kolları	165
8.4. Zeydiyye'nin Görüşleri	167
8.4.1. Dinî Görüşleri	167
8.4.2. Siyâsî Görüşleri	170
8.4.3. Bazı Fıkhî Görüşleri	172
8.5. Zeydiyye'nin Günümüzdeki Durumu	172
Kaynakça	174

Bölüm 9	
ŞİA IV İSMAİLİLİK / Maksut Çetin	
	177
9.1. İsmailîyye'nin İsmi ve Tarihçesi	177
9.2. Görüşleri	181
9.3. İsmailîyye'nin Fırkaları	184
9.3.1. Musta'îyye	184
9.3.2. Nizarîyye	185
Kaynakça	190

Bölüm 10	
ŞİA V DÜRZİLİK / Vezir Harman	
	191
10.1. İsimlendirme	191
10.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	192
10.3. Dürzîliğin Temel Kaynakları	195
10.4. Görüşleri	197
10.5. Günümüzdeki Durumu	203
Kaynakça	204

Bölüm 11	
ŞİA VI NUSAYRİLİK / Ahmet Bağhoğlu	
	205
11.1. İsimlendirme	205
11.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	206
11.3. Görüşleri	210
11.3.1. İnanç Esasları ile İlgili Görüşleri	211

11.3.2. Dinî Ritüellerle İlgili Görüşleri	215
11.4. Günümüzdeki Durumu	217
Kaynakça	218

Bölüm 12 EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT I / <i>Nezir Maviş</i>	223
---	------------

12.1. Ehl-i Sünnet İsimlendirmesi	223
12.2. Ehl-i Sünnetin Teşekkülü ve Tarihçesi	228
12.3. Ehl-i Sünnet İçerisindeki Ayrışmalar/Farklılaşmalar	233
Kaynakça	235

Bölüm 13 EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT II SELEFİLİK / <i>Recep Önal</i>	239
---	------------

13.1. İsimlendirme	239
13.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	241
13.2.1. Geleneksel Seleflik	243
13.2.1.1. İcmal Devri Seleflik	243
13.2.1.2. Tafsil Devri Seleflik	246
13.2.2. Çağdaş/Modern Seleflik	248
13.2.2.1. Siyasî Seleflik	248
13.2.2.2. Radikal Seleflik	250
13.2.2.3. İlmî Seleflik	251
13.3. Görüşleri	252
13.3.1. Dinin Anlaşılmasına Dair Temel Görüşleri	254
13.3.2. İnanç Esaslarına Dair Temel Görüşleri	255
13.4. Günümüzdeki Durumu	261
Kaynakça	262

Bölüm 14 EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT III MATURİDİLİK / <i>Samet Karahüseyin</i>	265
---	------------

14.1. İsimlendirme	265
14.2. Teşekkül ve Tarihçe	265
14.2.1. İslâm Düşünce Tarihinde Mâtürîdî	266
14.2.2. Mâtürîdî Düşüncenin Teşekkülü	269
14.3. Görüşleri	274
14.3.1. Bilgi Nazariyesi	274
14.3.2. Ulûhiyyet	277
14.3.3. Kulların Fiilleri (Ef'âlü'l-İbâd)	279
14.3.4. Nübüvvet	280
14.3.5. Âhiret	282
14.3.6. İman Nazariyesi	282

14.3.7. İmâmet-Siyâset	284
14.4. Günümüzdeki Durumu	285
Kaynakça	286

Bölüm 15	
EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT IV EŞARİLİK / Seyithan Can	289
15.1. İsimlendirme	289
15.2. Teşekkül Dönemi ve Tarihçesi	289
15.2.1. Mütেকaddimûn Döneminin Temel Özellikleri ve Önde Gelen Kelamcılar	292
15.2.2. Mütעהhirûn Döneminin Temel Özellikleri ve Önde Gelen Kelamcılar	293
15.3. Görüşleri	297
15.3.1. Bilgi	297
15.3.2. Varlık	297
15.3.3. Ulûhiyyet	297
15.3.4. Rü'yetullah	298
15.3.5. İnsan Fiilleri ve Kesb Anlayışı	300
15.3.6. Eş'âriliğın Hikmet-İllet Anlayışı	301
15.3.7. Hüsün-Kubuh	302
15.3.8. Teklif-i Mâlâ Yutak	304
15.3.9. İman	305
15.3.9.1. İman-İslam İlişkisi	306
15.3.9.2. İman-Amel İlişkisi	307
15.3.9.3. İmanda Taklid	307
15.3.9.4. İmanda Artma-Eksilme	307
15.3.10. Nübüvvet	308
15.3.11. Sem'ıyyât/Âhiret	309
15.4. Günümüzdeki Durumu	309
Kaynakça	310

Bölüm 16	
YEZİDİLİK / Hüseyin Maraz	311
16.1. İsimlendirme	311
16.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	313
16.3. Görüşleri ve Sosyo-Kültürel Yapısı	315
16.3.1. Tanrı ve Melek Tavus	315
16.3.2. Şeyh Adiy b. Müsafır	317
16.3.3. Yezid b. Muaviye	318
16.3.4. Kutsal Kitaplar	318
16.3.5. Evren ve İnsan Tasavvuru	319
16.3.6. Ölüm Sonrası Hayat	322

16.3.7. Dinî ve Sosyo-Kültürel Yapı	323
16.3.8. Kast Sistemi	323
16.3.9. İnanç Pratikleri	325
16.3.10. Bayramlar	326
16.3.11. Evlilik	327
16.3.12. Dinî-Kültürel Ritüeller	327
16.3.13. Semboller ve Yasaklar	328
16.4. Günümüzdeki Durumu	329
Kaynakça	331

Bölüm 17	
BABİLİK-BAHAİLİK / Süleyman Çam	
	333
17.1. İsimlendirme	333
17.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	334
17.3. Görüşleri	338
17.3.1. Dinî Görüşleri	338
17.3.2. Siyasi Görüşleri	343
17.4. Günümüzdeki Durumu	344
Kaynakça	346

Bölüm 18	
KADİYANİLİK / Mehmet Tözluhurt	
	349
18.1. İsimlendirme	349
18.2. Kâdiyânîlik'in Teşekkülü ve Tarihi Gelişimi	350
18.3. Görüşleri	357
18.3.1. Dini Görüşleri:	357
18.3.2. Siyasî Görüşleri:	359
18.4. Günümüzdeki Durumu	360
Kaynakça	362

Bölüm 19	
VAHHABİLİK / Adem Eryiğit	
	365
19.1. İsimlendirme	365
19.2. Teşekkülü ve Tarihçesi	365
19.3. Görüşleri	371
19.3.1. Tevhid ve Şirk	371
19.3.2. Şfaat	374
19.3.3. Tevessül	375
19.3.4. Bid'at	376
19.3.5. el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu ani'l-Münker	377
19.4. Günümüzdeki Durumu	379
Kaynakça	381

Bölüm 20	
ALEVİLİK / Mehmet Çelenk	
383	
20.1. Aleviliğin Teşekkül Seyri	384
20.1.1. Türklerin İslamlaşma Seyri	384
20.1.2. Selçuklu Dönemi ve Alevilik	385
20.1.3. Osmanlı Dönemi ve Alevilik	387
20.1.4. Osmanlı Safevi Mücadelesinin Sebepleri ve Gelişimi	393
20.2. Aleviliğin İlmî Kaynakları	394
20.2.1. Buyruklar	395
20.2.2. Menâkıbnâmeler ve Velâyetnâmeler	396
20.2.3. Alevi Ozanlar ve Divanları	396
20.2.4. Dedelik ve Alevi Dedeleri	397
20.3. Aleviliğin Din Anlayışı	398
20.3.1. Alevilikte Allah İnancı	399
20.3.2. Alevilikte Peygamber İnancı	400
20.3.3. Alevilikte Hz. Ali Telakkisi	401
20.3.4. Alevilikte Kur'an İnancı	402
20.3.5. Alevilikte Ehl-i Beyt	403
Kaynakça	404

Bölüm 21	
ÇAĞDAŞ İSLAM AKIMLARI / Aydın Bayram	
409	
21.1. İsimlendirme ve Tasnif Problemi	409
21.2. Hint Alt-kıtasındaki Akımlar	412
21.3. Afrika'daki Akımlar	417
21.3.1. Mısır	417
21.3.2. Sudan	419
21.3.3. Tunus	420
21.3.4. Cezayir	421
21.3.5. Nijerya	422
21.3.6. Senûsiyye Hareketi	422
21.4. Ortadoğu'daki Akımlar	423
21.4.1. Suriye ve Irak	423
21.4.2. Filistin	424
21.4.3. Lübnan	426
21.4.4. Yemen	426
21.5. Uzak Doğu'daki Akımlar	427
21.5.1. Endonezya	427
21.5.2. Malezya	428
21.6. Orta Asyadaki Akımlar	428
21.7. Türkiye'deki Akımlar	429
Kaynakça	432

Bölüm -13-

EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT II – SELEFİLİK

13.1. İsimlendirme

Sözlükte “önce gelmek, gelip geçmek, geçmişte kalmak” anlamına gelen selef kelimesi istilahta “geçmiş zamanda fazilet ve ilim açısından Müslümanların önderleri sayılan sahabe ve tâbiîni kastetmek için kullanılmaktadır. Selefî ise bu iki neslin görüşlerine bağlı olan kişi demektir.¹ Bununla birlikte ilk iki nesle, İslam’ın üçüncü nesli olan tebe-i tâbiîn de dahil edilerek, Selefin bu üç nesilden oluştuğu da savunulmaktadır. Bunu ispatlamak için de Hz. Peygamber’e nispet edilen şu rivayet delil gösterilmektedir: “Ümmetimin en hayırlısı benim döneminde yaşayanlardır (sahabe). Sonra onların ardından gelenler (tâbiîn), sonra da onları takip edenlerdir (tebe-i tâbiîn).”²

Selef kelimesinden türetilen Selefiyye’nin terim anlamı ve takip edilen metod bakımından iki farklı tanımı yapılmaktadır. Terim anlamıyla İslam’ın Kur’an, Sünnet ve ilk üç neslin görüş ve yöntemlerinden hareketle anlaşılmasını; bunların dışındaki şahsî rey ve akli istidlallere müracaat edilmemesini savunanlar kastedilmektedir.³ Buna göre Selefiyye İslam’ı anlama, yorumlama ve yaşama konusunda ilk üç nesli model kabul eden ve bu modeli tarihin değil de dinin bir parçası haline getiren ve onun korunması uğrunda mücadele eden gelenekçi ve muhafazakâr bir düşünceyi ve zihniyeti temsil etmektedir.⁴ Metod bakımından

¹ Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *el-Keşşâfû ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, thk., Ali Dehrûc vd. (Beyrut: Mektebet-u Lübnan, 1996), 1/968; Ebû Hâmid Muhammed b. el-Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, çev. Kemal Işık (Ankara: AÜİF Yayınları, 1971), 17; Adem Apak, “İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”. *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 39, 41.

² Bkz. Buhârî, “Şehâdet”, 9; Müslim, “Fezâilu’s-Sahabe,” 214; Tirmizî, “Fiten”, 45; Ebû Davûd, “Sünnet”, 10.

³ Tehânevî, *el-Keşşâf*, 1/968; Mehmet Zeki İçsan, *Selefilik: İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri* (İstanbul: Kitap Yay. 2014), 26; Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: DİB Yay., 2016), 230.

⁴ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 11.

ise inanç esaslarıyla ilgili konularda naslarda bildirilenlerle yetinip, bunları te'vil etmeden, teşbîh ve te'cîme de düşmeden aynen kabul eden ve kelimeleriyle meşgul olmayan ilk Ehl-i Sünnet topluluğu ile daha sonraki çağlarda bu yöntemi benimseyenler kastedilmektedir.⁵ Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere gelenekçi bir din anlayışını temsil eden Selefiler, takip ettikleri bu yöntemi "selef metodu" olarak nitelendirmektedirler. Onlara göre bu metod, ilk üç neslin takip ettiği hak yol olup, saf İslâm'ı temsil etmektedir. Çünkü bu devir İslâm'ın saf halinin yaşandığı ve en sahih yapısının bulunduğu, itikatta birliğin bozulmadığı, yabancı unsurların İslâm'a girmediği bir dönemdir. Onların bu kabulü idealleştirilmiş bir "altın çağ" imajına yol açmış, tarihin ve toplumun sanki bir şekilde nüfuz edemediği kutsal bir zaman kesitinin varlığı düşüncesini doğurmuştur.⁶

Selefiyye'ye tarihi süreçte bu ekolün mensupları ve muhalifleri tarafından farklı isimler de verilmiştir. Ekolün mensupları kendilerini hak yolu temsil ettiklerini belirtmek için "Ehlü'l-Hak"; Ehl-i Sünnet'in özü, öncüsü ve esasını temsil ettiklerini vurgulamak için "Ehl-i Sünnet-i Hassa"; Hz. Peygamber'in sünneti ile sahabe ve tâbiînin söz ve fikirlerine bağlılıklarını ifade etmek için "Ehlü's-Sünne" veya "Sahibü's-Sünne" gibi isimlerle nitelendirmişlerdir. Ayrıca hadislerle verdikleri önemden dolayı hadis taraftarları anlamında "Ehlü'l-Hadis" veya "Ashâbu'l-Hadis" terkiplerini de kullanmışlardır. Ancak bu iki terkip İslâm'ın ilk dönemlerinde hadis öğrenimi ve öğretimi ile meşgul olanları ifade etmek için kullanılmıştı. Fakat daha sonra "hadislere göre iman ve amel etmeye çalışan, bunun için belli usuller geliştiren kimseler" anlamını kazanarak,⁷ sünneti merkeze alan gelenekçi bir din anlayışını temsil edenlerin müşterek adı haline gelmiştir.⁸ Bu bakımdan Ashâbu'l-Hadis/Ehlü'l-Hadis'i sadece hadislerin toplanması, rivâyeti ve kayda geçirilmesiyle uğraşan bir grup değil, itikadî ve amelî konularda belli görüşleri savunan bir hareket olarak değerlendirmek gerekir.⁹

⁵ Tehânevî, *el-Keşşâf*, 1/968; Mevlüt Özler, "Selefiyye", *Kelâm El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 98.

⁶ İşcan, *Selefilik*, 26-27.

⁷ İlyas Çelebi, "İlk Kelâm Tartışmaları ve İnanç Grupları", *Kelâm El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 58-59.

⁸ Sönmez Kutlu, "Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. H. Onat-S. Kutlu (Ankara: Grafiker Yay., 2012), 353-354.

⁹ Nitekim mezhepler tarihi kaynaklarında ve makâlât türü eserlerde de Ashâbu'l-Hadis/Ehlü'l-Hadis tıpkı Mürcie, Hâriciyye, Şîa ve Mu'tezile gibi İslâm düşüncesinde ortaya çıkmış müstakil bir itikadî mezhep ya da Mürcie'nin veya Ehl-i Sünnet'in bir alt grubu olarak ele alınmış, görüşleri ayrıntılı olarak nakledilmiştir. Bkz. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* (Beyrut: Dâru Sâdır, 2006), 12, 170; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Firak*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Kahire: Metebettü Dâri't-

Selefiyye kavramı “selef metodunu benimseyenler” anlamında Ashabu’l-Hadis’e tekabül etmekle birlikte, çağdaş dönemde sık sık rastlanan “Selefilik” nitelimesinin bu ekolle özdeş kabul edilip edilmeyeceği veyahut Selefliğin Ashâbu’l-Hadis’in devamı niteliğinde olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Bu bağlamda Selefliğin belirgin bir mezhep mi yoksa her dönemde ve her mezhepte kendisini gösterebilen bir zihniyet veya düşünce tarzı mı olduğu noktasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bazı çalışmalarda Selefiyye ile Selefilik özdeşleştirilerek ele alınırken, bazılarında da iki kavram arasında bir ayrım yapılmakta ve Selefiyye ilk dönemde vücut bulan Ashâbu’l-Hadis’i ifade ederken, Selefilik ise daha çok modern dönemde ortaya çıkan oluşumlara denk gelecek şekilde kullanılan bir kavram olmaktadır.¹⁰

Selefiyye’nin muhalifleri ise Selefiyye’yi ilk üç neslin izinden giden, inanç ve düşüncelerini olduğu gibi benimseyip izleyenler ve sadece nakle göre hüküm verenler anlamında “Ehl-i Eser/Eseriyye”; müteşâbih nasları te’vil etmeyip, zahiri anlamlarını esas alanlar anlamında “zâhiriyye”, “Haşviyye”, “Müşebbihe” veya “Mücessime” şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca Allah’ın subûti sıfatlarını kabul ettikleri için “Sifâtiyye”; Allah hakkında konuşurken “Allah araz değildir, cevher değildir” şeklindeki menfi sıfatlar yerine “Allah kadirdir, âlimdir, merhametlidir” şeklindeki müsbet sıfatları kullandıkları için “Ehl-i İspat” şeklinde nitelendirmişlerdir.¹¹ Son olarak Selefiyye’yi daha çok İbn Hanbel ve takipçileri temsil ettikleri ve itikadî konularda selef metodunu benimsedikleri için de “Hanbeliyye” ismini de vermişlerdir.¹²

13.2. Teşekkülü ve Tarihçesi

Mâtürîdî ve Eş’arî gibi kelâm ekolünün teşekkül ettiği 4./10. asra kadar İslâm düşüncesinde 2./8. asırdan itibaren Hâriciyye, Şîa, Mürcie, Cebriyye,

Türâs, 2007) 319, 325; Muhammed Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, nşr. Muhammed Fehmi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/79, 217.

¹⁰ Biz burada Selefiyye kavramı ile Ashâbu’l-Hadis ekolünü kastetmekteyiz. Bu konudaki farklı yaklaşımları ele alıp değerlendiren bir çalışma için bkz. Mine Demirbilek-Hakan Atalay, “Türkiye’de Selefilik Araştırmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar”, *İslâmî Araştırmalar* 29/2 (2018), 448-459.

¹¹Eş’arî, *Makâlât*, 170; Bağdâdî, *el-Fark*, 319, 325, 363; Şehristânî, *el-Milel*, 1/79.

¹²Bu isimlendirmeler hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, sad. Sabri Hizmetli, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 90-91; Özler, “Selefiyye”, 106; Said Özervarlı, “Selefiyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2009), 36/329; Apak, “İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, 39; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 230; Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 11; Hanbelilik-Selefilik ilişkisi için bkz. İğde, Muhyettin. “Selefliğin Tarihi Arka Planı”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 8 / 2 (Nisan 2016): 151-181. <https://doi.org/10.18403/emakalat.82209>

Kaderiyye ve Mu'tezile gibi mezhepler ortaya çıkmıştı. Selefiyye söz konusu bu mezheplere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve Ehl-i Sünnet'in teşekkülünden önce bir nevi onun temsilciliğini ve savunuculuğunu yapmıştır.¹³ Ancak 7./13. asrın ikinci yarısına kadar henüz müstakil bir mezhep hüviyeti kazanamamış, sistematik teolojisini oluşturamamış, bu yüzden daha çok Ashâbu'l-Hadis/Ehl-i Hadis ismiyle varlığını devam ettirebilmiştir. Şöyle ki; bilindiği üzere İslâm'ın ilk asırlarında İslâm dünyasında hâkim olan akide Selef neslinin akidesiydi. Selefiyye ise her ne kadar dinî meselelerde benimsedikleri yaklaşımları yönüyle Selef nesliyle ilgisi olmakla birlikte, onlardan farklı bir oluşum olarak 2./8. asrın ortalarında teşekkül etmiş bir ekoldür.¹⁴ Bilindiği üzere 1./7. asrın sonlarından itibaren İslâm'ın farklı coğrafyalara yayılmasıyla Müslümanlar farklı din, inanç ve kültür mensuplarıyla karşılaşmışlar, onlarla birlikte iç içe yaşamak durumunda kalmışlardır. İslâm dışı din ve inanç mensuplarının Müslüman toplumun içinde yer alması dinî, itikadî ve amelî alanlarda çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Müslüman âlimler bu problemler karşısında çözüm arayışı içinde olmuşlardır. Ayrıca gayr-ı müslimler tarafından İslâm'a yöneltilen eleştiri ve itirazlarına cevap vermeye, İslâm'ın yayıldığı bölgelerde yaşayan farklı din mensuplarına İslâm'ı tebliğ etmeye gayret etmişlerdir. Bu süreçte Müslüman âlimler gerek üretilen çözümlerde ve yapılan fikrî mücadelelerde gerekse dinînin anlaşılması ve yorumlanmasında re'y ve içtihadtan yararlanıp yararlanmama hususunda birbirinden farklı yöntem ve metodlar benimsemişlerdir.¹⁵ Bu durum İslâm düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis şeklinde iki farklı ekolün teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır.¹⁶

Re'y taraftarları anlamına gelen Ehl-i Re'y¹⁷ nasların illetlerini inceleyip kıyasla yeni hükümler verme, verilen hükümlerde akıl ve reye başvurarak rey ile icthad etme yolunu izleyenler demektir.¹⁸ Hadis taraftarları anlamına gelen "Ehl-i Hadis" ise başta akaid konuları olmak üzere tefsir, hadis ve fıkıh gibi alanlarda nasların anlaşılması ve yorumlanmasında Kitap ve Sünnet'ten sonra, ilk üç neslin görüş ve uygulamalarının esas alınmasını savunan ve bunların

¹³ Kutlu, "Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi", 354.

¹⁴ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş* (İstanbul: Damla Yay., 1996), 113; Murat Serdar-Harun Işık, *Kelâm Tarihi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 93.

¹⁵ Çelebi, "İlk Kelâm Tartışmaları ve İnanç Grupları", 59; Koca, *İslâm Düşüncesinde Seleflik*, 12-13.

¹⁶ Şehristânî, *el-Milel*, 1/217.

¹⁷ Re'y" kelimesi, ortaya çıkan yeni bir meselenin hükmünün Kur'ân ve hadislerde açıkça bulunmaması durumunda İslâm'ın temel prensiplerine uygun olacak şekilde akıl ve kıyasla belirlenmesidir.

¹⁸ İsmail Şık ve dğr. *Kelâm I* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 50-51.

dışındaki re'y ve akıl yürütme yöntemlerini reddeden kimselerdir.¹⁹ İşte günümüzde müstakil bir mezhep ismi olarak kullanılan Selefiyye, Ehl-i Hadis'in tarihî süreçte çeşitli aşamalardan geçerek daha sistematik bir hüviyete sahip olmuş halini temsil etmektedir. Selefliliği her dönemde kendisini gösteren bir düşünce tarzı olarak ele aldığımız takdirde, Selefi hareketin bu aşamalarını "Geleneksel Seleflilik" ve "Çağdaş/Modern Seleflilik" şeklinde iki kısımda değerlendirmek mümkündür.

13.2.1. Geleneksel Seleflilik

Selefiyye'nin 2./8. asır ile 13./18. asra kadar geçen dönemi kapsayan bu aşaması "İcmal Devri" ve "Tafsil Devri" şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.

13.2.1.1. İcmal Devri Seleflilik

Selefiyye'nin kuruluş aşaması olan bu devir, 2./8. asır ile 7./13. asrın ikinci yarısını kapsamaktadır. Bu dönemde yaşayan selefi âlimler "Mütekaddimîn-i Selefiyye" yani "Eski Selefliler/İlk Selefliler" olarak nitelendirilmektedir. Bu âlimler iki gruba ayrılmaktadırlar.

İlki 2./8. asırdan 4./10. asrın başında Mâtürîdî ve Eş'arî kelam ekolü kuruluncaya kadar geçen zaman diliminde yaşamış selefi âlimlerdir. Bunlar Sunnî İslam anlayışının ana temsilciliğini yapmışlardır. Bu yüzden bu süreçte Ehl-i Sünnet'in tamamına Selef mezhebi adı da verilmiştir. Daha açık bir ifadeyle Mâtürîdî ve Eş'arî tarafından Ehl-i Sünnet Kelamı kuruluncaya kadar yaşamış olan bütün Ehl-i Sünnet âlimleri Selef içerisinde görülmüştür.²⁰ Ancak bu zaman diliminde Ehl-i Sünnet nakli ön plana çıkaran Ehl-i Hadis ve akli ön plan çıkaran Ehl-i Re'y şeklinde iki farklı ekole ayrılmış ve Sunnî İslam anlayışı bu iki zümre tarafından temsil edilmiştir.²¹

İkincisi ise 4./10.-7./13. asırlarda yaşayan selefi âlimlerdir. Bunlar Mâtürîdî ve Eş'arî kelam ekolünün kurulmasının ardından bu iki ekolün itikadına bağlı olmamakla birlikte Ehl-i Sünnet çatısı altında varlığını devam ettirmişlerdir. Bilindiği üzere Mâtürîdî ve Eş'arî kelam ekolü kurulunca, başta Ehl-i Rey taraftarları olmak üzere birçok Sunnî, bu iki kelam ekolünün itikat anlayışını

¹⁹ Koca, *İslam Düşüncesinde Seleflilik*, 12.

²⁰ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 97-98; Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1979), 34; Topaloğlu, *Kelam İlmî*, 113.

²¹ Bu ayrıma göre Ehl-i Re'y'i Iraklılar yani Ebû Hanîfe, Muhammed b. Hasan, Ebû Yusuf, Züfer b. el-Hüzeyl, Hasan b. Ziyâd, Bişr el-Merîsî ve arkadaşları temsil ederken, Ehl-i Hadis'i Hicazlılar yani İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Süfyân es-Sevrî, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd b. Ali el-İsfahânî ve bu âlimlerin taraftarları temsil etmektedir (Bkz. Şehristânî, *el-Milel*, 1/217-220; Bağdâdî, *el-Fark*, 319-320).

benimsemiştir ki, bu kimseler kaynaklarda “Ehl-i Sünnet-i Âmmе” olarak adlandırılmıştır. Buna mukabil başta Ehl-i Hadis olmak üzere Mâtürîdî ve Eş’arî itikadına mensup olmayıp, selef akidesine bağlı kalan Sünnîlerin sayısı da çoktu. Bunlara da Ehl-i Sünnet-i Hâssa denilmiş ve bu tabirle Selefiyye/Ehl-i Hadis adıyla Ehl-i Sünnet çatısı altında varlıklarını devam ettiren, ancak kelim ile meşgul olmayan zümreler kastedilmiştir.²² Selefiyye’nin 2./8.-3./9. asırlardaki temsilcileri arasında el-Evzâî (ö. 157/773), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777), Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İmam Buhârî (ö. 256/870), İmam Müslim (ö. 261/875), İbn Kuteybe (ö. 276/889) gibi âlimler sayılmaktadır.²³ Bunlar arasında İbn Hanbel’in ayrı bir yeri vardır. Çünkü Abbâsîler döneminde yaşanan Halku’l-Kur’ân meselesinde Mu’tezile’ye karşı mücadelesi, kendisini Ehl-i Hadis/Selefiyye ekolünün sembol ismi haline getirmiştir.²⁴ İbn Hanbel’in bu mücadelesi ilerleyen süreçte Sünnî çevrelerde aklı reddeden nakil merkezli bir anlayışın ön plana çıkmasına neden olmuştur.²⁵ Özellikle Abbâsî Halifesi mütevekkil döneminden itibaren bu anlayışı benimseyen Selefiyye’nin yıldızı Mu’tezile’ye muhalefetin başını çeken İbn Hanbel ve Abdülaziz el-Mekkî (ö. 239/854) ile parlamaya başlamıştır.²⁶ Bu sebeple her ne kadar her dönemde Selefiyye ve Selef metodunu benimseyen, onlar gibi düşünmek gerektiğini ortaya koyan âlimler ortaya çıkmışsa da, bu konuyla en çok ilgilenen âlim İbn Hanbel ve onun yetiştirdiği öğrenciler olduğu için Selefî düşüncenin temelleri Hanbelîler sayesinde atılmıştır.²⁷ Ancak bu dönemde Selefiyye, müstakil bir mezhep

²² İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 90-91, 97-98; Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 35; Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 258.

²³ Bunların dışında Hammâd b. Seleme (ö. 165/781), Ebu Hamza es-Sükkerî (ö. 168/784), Leys b. Sa’d (ö. 175/791), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Yahya b. Said el-Kattân (ö. 198/813), Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), Yahya b. Ma’in (ö. 233/847), İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) ve Ebu Said ed-Dârimî (ö. 255/868) gibi âlimler de Selefiyye’nin önde gelen temsilcileri arasında yer almaktadır (Bkz. Bağdâdî, *el-Fark*, 319-321; Şehristânî, *el-Milel*, 1/79-80, 217-219; Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 70).

²⁴ Ehl-i Sünnet’in fıkıh mezhebinin imamları içinde Ehl-i Rey’in temsilcisi sayılan Ebû Hanîfe (ö. 150/767) dışındaki Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve İmam Şafî (ö. 204/819) de selef akaidini temsil etmişlerdir. Ancak bu iki imamın Ehl-i Rey ekolü ile bağlantılarının bulunması, kendilerinden sonra gelen mensuplarının kelamla uğraşmaları, onların doğrudan Selefiyye içinde oldukları düşüncesine bir anlamda mani olmuştur (Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 259-260; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 232; İşcan, *Selefilik*, 245).

²⁵ Muhyettin İğde, “Mihne Sürecinde Ahmed b. Hanbel ve Taraftarları”. *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*. ed. M. Mahfuz Söylemez. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 153-173

²⁶ Kutlu, “Ehl-i Sünnet’in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi”, 355.

²⁷ Nitekim İbn Hanbel, kendisinden sonraki Ehl-i Hadis literatürü için model olacak şekilde *er-Red ale’z-Zenadika ve’l-Cehmiyye* adlı eserinde selefî düşüncenin temellerini ortaya koymuş, kendisinin takipçileri de onu Selef’in itikadî prensiplerini titizlikle koruyan ve

olmaktan çok akaid alanında benimsenen metodolojik yaklaşıma paralel bir akım niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla icmal dönemi Selefiliğini, kurumsal bir Selefiyye olarak değerlendirmek yerine daha çok itikadî konularda kendine has bir yöntemi benimsemiş metodolojik bir yaklaşım olarak görmek gerekir.²⁸

Selefiyye'nin 4./10. asırdaki temsilcilerini ise, Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923), Ebû Cafer et-Tahavî (ö. 321/933), İbn Ebî Hâtim (ö. 327/936), Hasan b. Ali el-Berbehârî (ö. 329/940-41), Ebû Bekr el Âcurrî (ö. 360/970), Ebü'l-Kâsım et-Taberânî (ö. 360/970), İbn Batta el-Ukberî (ö. 387/997) ve Ebû Süleymân el-Hattâb (ö. 388/998) gibi âlimler oluşturmaktadır.²⁹ 5-6./11-12. asırlara gelindiğinde ise kelam metodunu kısmen benimseyip te'vili bazı konularda uygulayarak Selefiyye içinde akılcılığın kapısını aralayan yeni bir akım gelişmeye başlamıştır. Bu yenilik hareketi Kadî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) öncülüğünde başlamış, öğrencisi İbn Akîl (ö. 513/1119) ve İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200) ile belirgin hale gelmiştir.³⁰ Ferrâ'nın selef metodunu nazar ve istidlale dayalı kelam metoduyla uzlaştırması, bazı kelam terimlerini kullanması; Mu'tezile'nin "usûl-i hamse"nin içeriğini Selef görüşüne göre yeniden yorumlamasıyla Selefiyye'de adeta bir dönüm noktası olmuştur. Onun öğrencisi İbn Akîl ise eserleriyle bu çizgiyi daha da geliştirerek bir tür Selefî-kelamî model ortaya koymuştur.³¹ Ancak bu durum fazla sürmemiş 7./13. asrın başlarında yetişen Hanbelî âlimi İbn Kudâme (ö. 620/1223) kelama karşı sert ve katı bir tutum sergileyerek, Selefî düşüncenin savunuculuğunu yapmış, kelamcılara karşı adeta savaş ilan etmiş ve onların eserlerini okumanın haram olacağını savunmuştur. Mücadeleci kişiliyle, bulunduğu Şam bölgesinde Selefiyye'yi tekrar eski yapısına döndürüp, onun gelişmesinde ve aynı coğrafyada İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve öğrencisi İbn Cezviyye (ö. 751/1350) gibi selefî hareketin sistematik Selefiliğe dönüşmesini sağlayan kudretli âlimlerin yetişmesinde önemli rol oynamıştır.³² Dolayısıyla Selefiyye,

onları Ehl-i Bid'at'a karşı savunan kişi olarak kabul etmişlerdir. Yine bu dönemde Buhârî, *Halku Efali'l-İbad*, İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis* ve Dârimî, *er-Red ale'l-Cehmiyye* gibi eserlerinde selefî düşüncenin temel esaslarını tespit etmişlerdir.

²⁸ Selefiyye'nin sistemleşip bugünkü görünüşüyle bir mezhep haline gelmesi ise "tafsil dönemi" olarak bilinen daha sonraki dönemde İbn Teymiyye öncülüğünde gerçekleşmiştir (Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 15; Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 260; Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 42).

²⁹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 233.

³⁰ Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 43.

³¹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 233.

³² Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 261. İbn Teymiyye'nin eserlerinde geçen selef ve selefiyye kavramlarının ve onun Seleflikle irtibatının bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. İsmail Akkoyunlu, "İbn Teymiyye'de Selef ve Selefiyye Kavramları", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 545-562.

İbn Teymiyye'ye kadar geçen yaklaşık altı asır boyunca (icmal dönemi) akaid, kelim, tefsir, hadis ve fıkıh gibi çeşitli alanlarda muhafazakâr bir düşünce tarzı olarak varlığını devam ettirmiştir.³³ Bu yüzden sonraki âlimler (halef), eserlerinde bu dönem âlimlerini Ehl-i Sünnet mütekellimlerinden ayırdıkları hususlar dolayısıyla ve bir mezhep teşkil edecek kadar geniş ve sistematik bir muhtevaya sahip olmadığı için Selefiyye ismi yerine Ashabu'l-Hadis veya Ehl-i Hadis gibi isimlerle zikretmişler, onlardan ayrı bir itikadî mezhep şeklinde değerlendirmemişlerdir.³⁴

13.2.1.2. Tafsil Devri Selefilik

Selefiyye'nin sistematik bir yapıya dönüştüğü bu aşama 7./13. asrın ikinci yarısı ile 13./18. asra kadar geçen dönem kapsamaktadır. Bu dönemde liderliğini İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cezviyye'nin yaptığı selefi hareket, düşünce ve zihniyet bakımından metodolojik bir ilke ve muhafazakâr bir yaklaşım tarzı olmaktan çıkmış, sistematik ve tutarlı bir bütünlüğe sahip bir "nazariyye" haline gelerek müstakil bir mezhebe dönüşmüştür.³⁵ Bu dönemin selefi âlimleri kaynaklarda "Muteahhirîn-i Selefiyye" olarak nitelendirmiştir.³⁶

Bilindiği üzere Selefiyye; Mâtürîdîyye ve Eş'ariyye'nin 4./10. asırdan itibaren İslam dünyasında yayılması ve hâkim mezhep haline gelmeye başlamasıyla giderek güç kaybetmiş ve zayıflamıştı. Ancak bu durum 7./13. asrın ikinci yarısında değişmiş, bu dönemde yetişmiş olan İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cezviyye'nin gayretleri ve eserleriyle Selefi hareket sistematik bir mezhebe dönüşerek tekrar canlanmış, Müslümanlar arasında yayılma imkânı bulmuştur. Bu dönüşüm sayesinde Selefiyye'nin "Tafsil/Sistematik Devri" başlamıştır. Bu devirde Mâtürîdî ve Eş'arî kelâmı karşısında akaid konularını açıklamada yetersiz kalan "İcmal Metodu" da büyük oranda terk edilmiş ve bunun yerine "Tafsil Metodu" geliştirilmiştir. Fikir ve görüşleriyle donuklaşmış Selefi düşünceye yeni bir ruh kazandıran İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cezviyye görüşlerini daha etkin bir konuma getirerek kelim, felsefe ve tasavvuf gibi disiplinler karşısında

³³ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 16; Serdar-Işık, *Kelâm Tarihi*, 94; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 234; Zübeyir Bulut, "Selefilik", *Kelâm Tarihi ve Ekolleri*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Bilay Yayınları, 2018), 283.

³⁴ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 231.

³⁵ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 234; Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 12-13, 17.

³⁶ Böylesi bir isimlendirmede tıpkı Sünnî kelâm açısından Gazzalî'nin katkıları dikkate alınarak Mütekaddimîn ve Muteahhirîn ayrımı yapılmışsa aynı şekilde İbn Teymiyye ve Selefiyye açısından bir dönüm noktası niteliğinde olduğu için kendisinden önceki icmal dönemindeki selefler "Mütekaddimîn", sonrakilere de "Muteahhirîn" diye nitelendirilmiştir.

alternatif bir sistem ortaya koymuşlar ve Kur'an akılcılığı denilebilecek bir metodu ön plana çıkarmışlardır. Halbuki "İcmal Dönemi"ndeki selefi ulema, ilk dönemden itibaren ele aldıkları meseleleri savunmakla birlikte, bunları temellendirme, savunma ve yeniden inşa etme yolunda kapsamlı bir çaba içine girmemişler, görüşlerini katı lafızcı bir yaklaşım sergileyerek nasları aynen kabul şeklinde teslimiyetçi ve nasların te'vil edilmesine karşı reddiyeci ve dışlayıcı bir üslupla dile getirebilmişlerdir. Neticede sistematik ve tutarlı bir bütünlüğe sahip bir nazariye ortaya koyamamışlar, daha çok karşı çıktıkları görüş ve düşünceleri eleştirme çerçevesinde reddiye türü tepkisel eserler vermişlerdir. İbn Teymiyye ise Kur'an ve Sünnet çerçevesinde Kur'anî akılcılığa yer veren bir zihniyet geliştirmiş, bunu yaparken de edilgen, tepkici ve reddiyeci bir pozisyonundan çıkarak kurucu, aksiyoner ve aktif bir tavır geliştirmiştir.³⁷ Özellikle akaid bahislerinde akla büyük önem vermiş, sarîh akıl ile sahîh naklin hiç bir zaman çelişmeyeceğini, çelişmesi durumunda ise ya aklın sarîh veya naklin sahîh olmadığını, dolayısıyla te'vilin gereksiz olduğunu savunmuştur. Bu duruma göre İbn Teymiyye selef akidesinin tabir caiz ise bir nevi felsefesini yapmaktadır. Yalnız bu, Yunan akılcılığı değil Kur'an akılcılığıdır.³⁸ Ayrıca kendisinden öncekilerden farklı olarak eski selefler tarafından ele alınmayan ya da selefi düşünceye muhalif olan inanç ve düşüncelere de yer vermiş, bu çerçevede Ehl-i Bid'at ve Ehl-i Sünnet kelamcılarının eserlerini okumuş, İslâm filozoflarının görüşlerini incelemiş ve eserlerinde kendi anlayışına aykırı bulduğu görüşleri eleştirmiştir. İtikadi meselelerde ise eski seleflerin icmalen zikrettikleri akaid esaslarını tafsilat ve teferruatıyla yeniden incelemiş ve bu suretle selefi düşünceyi sistematik hale getirmiştir.³⁹ İbn Teymiyye'nin gayretleri neticesinde müstakil bir mezhep hüviyeti kazanan Selefiyye, daha sonra İbn Kayyim el-Cevziyye, İbnü'l-Vezîr (ö. 840/1436), Ali el-Kâri (ö. 1014/1605), Makbilî (ö. 1108/1696), Şah Veliyyulah Dehlevî (ö. 1176/1762) Seyyid Ahmed Şehid Barelî (ö. 1247/1831) ve Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi âlimler tarafından temsil edilmiştir. Fakat ilerleyen süreçte Selefiyye güçlenen Sünnî kelâm ve tasavvuf hareketi karşısında gelişmemiş ve Müslüman toplum üzerinde fazla tesirli olamamıştır.⁴⁰ Ancak bu durum selefilîğe siyasî bir boyut kazandırarak selefilik düşüncesini tekrar canlandıran ve yeni bir devrin açılmasına sebep olan Muhammed b. Abdülvehhâb'a (ö. 1260/1792) kadar devam etmiştir.⁴¹

³⁷ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 12-13, 17; Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 43-44; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 234.

³⁸ Topaloğlu, *Kelam İlmi*, 82-83.

³⁹ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 97; Topaloğlu, *Kelam İlmi*, 116; Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 35-36, 70; Özler, "Ehl-i Sünnet", 106.

⁴⁰ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 35-36.

⁴¹ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 17.

13.2.2. Çağdaş/Modern Selefilik

Selefiyye'nin 13./18. asırdan günümüze kadar devam eden bu aşaması, "Siyasî Selefilik", "Radikal Selefilik" ve "İlmî Selefilik" şeklinde üç ana çizgi tarafından temsil edilen dönemi kapsamaktadır.⁴² Bu dönemdeki söz konusu selefi gruplar her ne kadar geleneksel seleflerle benzer ve ortak görüşlere sahip olsalar da dini anlamada benimsenen yöntem ve itikadî konular bakımından onlardan farklılaşmışlardır.⁴³

13.2.2.1. Siyasî Selefilik

Siyasî Selefilik, M. 18. asrın ortalarında Muhammed b. Abdülvehhâb liderliğinde dinî ve siyasî bir yapı olarak ortaya çıkmış ve Suudi kraliyeti ile bütünleşerek bir devlet mezhebi⁴⁴ haline gelmiş bir harekettir.⁴⁵ Mezhebin temsilcileri, bu hareketi "Da'vettü't-Tevhid veya ed-Da'vetü's-Selefiyye" olarak isimlendirmekte, mensuplarını da Muvahhidün" olarak nitelendirmektedirler. Muhalifleri ise mezhebi kurucusuna nispetle "Vehhâbilik"; geleneksel Selefilik'ten farklı olarak büyük günah işleyenleri tekfir edip şiddete başvurmaları sebebiyle "Çağdaş Hâricîler"; bid'atın, savaşılmaması gereken bir münker, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın ise vacip olduğu yönündeki görüşleri doğrultusunda Müslümanlar için büyük öneme sahip cami, minare, kabir, türbe, mezar vb. birçok tarihî eseri yok ettikleri için "Mabet Yıkıcılar" şeklinde adlandırmakta-

⁴² Bunların dışında İslam dünyasında özellikle 1970'lerden itibaren politik yönü ağır basan başka aksiyoner grupların da ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bununla birlikte modernlikle ilgi kuramayan, siyasî ve ilmî yönü bulunmayan, tamamen geleneksel anlamda selefin yolundan giden veya tasavvufun bünyesinde varlığını sürdüren Selefi cemaatler de mevcuttur. Bu yüzden Çağdaş Selefiyye'yi radikalizme veya köktenci bir siyasî yapıya veyahut da ilmî anlayışa indirgemek suretiyle birkaç yönelişten söz etmek mümkün değildir (Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 235, 237).

⁴³ Geleneksel ve modern selefi akımlar arasındaki benzer ve ayrı görüşler hakkında bkz. Mehmet Kubat, "Selefiyye İle Neo-Selefilik'in Kesişen ve Ayrışan Yönleri", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2017), 136-142.

⁴⁴ Bilindiği üzere günümüzde Selefilik denildiğinde akla ilk gelen Suudi Arabistan'dır. Zira Suudiler Selefilik düşüncesini resmi ideoloji olarak kabul etmişler, üstelik bu düşüncenin dünyaya yayılmasının da temsilciliğini üstlenmişler, elde ettikleri petrol gelirleriyle Selefiyye görünömlü Vehhâbilik düşüncesinin bütün dünyaya ihracını gerçekleştirmişlerdir (Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni", 45).

⁴⁵ Mehmet Dalkılıç, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2010), 72-73; Mehmet Ali Büyükkara, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmed Kavas (İstanbul: İSAV Yay., 2014), 521-522.

dır.⁴⁶ Hanbelî mezhebinin salt literal yorumuna dayalı ve yeniliğe kapalı olarak başlayıp gelişen Vehhâbîliğin asıl hedefi, İslam'ın ve Müslümanların ilk asırdaki saf haline döndürülmesi için dine sonradan dahil edilen bit'atlarla savaşmaktır. Bu yüzden Vehhâbîler, tevhid inancına büyük önem vermişlerdir.⁴⁷ Onlara göre, tevhidin; rububiyet, uluhiyet ve amel ile ilgili boyutları vardır. Allah'ın birliğini tasdikte tüm bu boyutların hep beraber eksiksiz bulunması gerekir.⁴⁸ Bu anlamda gerçek tevhid, Allah ve Hz. Peygamber'in emirleri dışında hiçbir emir ve yasak tanımamak, Hz. Peygamber döneminde olmayıp, sonradan ortaya çıkan her şeyi bid'at kabul etmek ve aynı zamanda tevessülü terk ederek Allah'ı birlemektir.⁴⁹

Vehhâbîlik adıyla gelişen bu dinî oluşum 1970'den itibaren birtakım siyasi görüş farklılıkları sebebiyle "Suudî Selefîlik" ve "Cihadî Selefîlik" şeklinde ikiye ayrılmış ve bu ayrışma özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında iyice derinleşmiştir. Suud Krallığı ve Vehhâbî ulema iş birliğine dayalı olan Suudî Selefîlik, bu ilişkinin yaşatılmasını dinin gereği ve menfaati açısından zarurî sayan selefî ulema ve onların takipçileri tarafından temsil edilmektedir.⁵⁰ Günümüzde Suudi Arabistan'ın kurucu unsurunu ve ideolojisini oluşturan ve Vehhâbîliğin ana temsilcisi olan Suudî Selefîlik, Suud ailesi iktidarının siyasi bekası ve Suudi hanedanının uluslararası ilişkilerde diğer küresel aktörlerle münasebetlerinin bir enstrümanı olarak Ortadoğu'daki politik mücadelelerin aracı haline gelmiştir.⁵¹ Cihadî Selefîlik ise Batıcı Politikaları nedeniyle Suudi devletinin meşruiyetini sorgulamaya başlayan, uluslararası emperyalist ve siyonist odaklara ve bunlarla ittifak halindeki yerli işbirlikçilere karşı gerek siyasi gerekse militer usullerle mücadeleyi savunan radikal-siyasi İslamcılar tarafından temsil edilmekte⁵² ve günümüzde daha ziyade "Radikal Selefîlik" olarak adlandırılmaktadır. Bu

⁴⁶ Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Şura Yay., 1996), 221-222; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 505-506.

⁴⁷ Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni", 45.

⁴⁸ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye" *Dinî Araştırmalar* 7/20 (2004), 208.

⁴⁹ Ancak görüldüğü kadarıyla bid'atlarla mücadele, Vehhâbîlerin cihad anlayışını sanki bütün Müslümanlarla yapılması gereken savaş haline getirmiştir. Belki de bu sebeple onların en büyük düşmanı -İslam tarihinde ilk ayrılıkçı grup olan Hâriciyye'de olduğu gibi- Müslümanlar dışındaki gruplar değil, kendi inanışlarına göre müşrik saydıkları kendileri dışındaki Müslümanlar olmuştur (Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni", 45).

⁵⁰ Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", 521-522; a.mlf., 11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye" *Dinî Araştırmalar* 7/20 (2004), 224.

⁵¹ Apak, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni", 46.

⁵² Büyükkara, "Günümüzde Selefîlik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", 488-489,

hareket tekfir, siyaset, emr bi'l-ma'rûf ve fiili cihat gibi birçok konuda Suudî Selefîlik'ten oldukça farklılaşmaktadır. Bu yüzden bu dinî hareketin müstakil başlık altında ele alınması daha uygun olacaktır.⁵³

13.2.2.2. Radikal Selefîlik

Dinî ve siyasî görüş bakımından Suudî Selefîlik'ten ayrışan bu hareket, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı 1979'da işgal etmesine karşı silahlı mücadele etmek amacıyla radikal, savaşı ve tepkisel bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Hareketin mensupları, başta mülteci Afgan çocukları (Tâliban) olmak üzere, Suudi Arabistan, Pakistan ve diğer çevre ülkelerdeki selefi anlayışa sahip kimselerden oluşmaktadır.⁵⁴ Afganistan'ın işgaline karşı verilen mücadele sürecinde mülteci Afgan çocuklarına başta Suudi Arabistan olmak üzere Pakistan ve çevre ülkelerde yetişmiş olan selefi düşünceye sahip yerli ve yabancı pek çok kimse eğitim vermiştir. Bu mülteci talebeler, Afganistan'daki yerel grupların Sovyetler Birliği'ni yenmesine rağmen kendi aralarında anlaşamayıp yıkıcı bir iç savaşa girince bu gruplara karşı cephe almışlardır. Bu talebeler, Afganistan cihadı konusunda kendilerini destekleyen gruplardan biri olan el-Kâide örgütünün lideri Usame b. Ladin (ö. 2011) ile anlaşmışlardır. Bunun neticesinde Afganistan sadece Afganların savaştığı bir alan olmaktan çıkmış, selefi düşünceye mensup uluslararası çeşitli radikal ve savaşı grupların talimğâhına dönüşmüştür.⁵⁵ Bunlar arasında ön plana çıkan el-Kâide, DAIŞ ve Boko Haram gibi örgütler, düzenledikleri kanlı eylemlerle halkı Müslüman olan ülkeleri savaş arenasına dönüştürmüşler ve çeşitli İslam ülkelerinde pek çok terörist örgütün ortaya çıkmasına ve buralarda kanlı iç savaşların yaşanmasına sebep olmuşlardır.⁵⁶ Geleneksel Selefî düşünceyi doğduğu ve savunduğu değerlerden çok uzak bir noktaya getiren ve Selefîyye'yi temsil edemeyecek kadar radikalleşen bu gruplar dinin özünden ziyade şekline vurgu yapan, onun ahlak boyutunu dikkate almayan, Müslümanların tarihi tecrübe ve kültürel zenginliklerini reddeden, İslam'a ve Müslümanlara yabancılaşmış, tekfirci ve terörist bir yapıya dönüşmüştür. Dolayısıyla bu durum bugün İslam dünyasında ortaya çıkan tekfirci, dışlayıcı, ötekeleştirci bütün radikal ve fanatik selefi örgütlerin Vehhâbîlik çatısı altında teşekkül ettiğini göstermektedir.⁵⁷

⁵³ Mehmet Ali Büyükkara, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye" *Dinî Araştırmalar* 7/20 (2004), 208

⁵⁴ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefîlik*, 21; Serdar-Işık, *Kelam Tarihi*, 95.

⁵⁵ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefîlik*, 22.

⁵⁶ Bu tür saldırı ve eylemlerin temel sebepleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ramazan Biçer-Mehmet Dalkılıç, "Dini Temalı Terör Hareketlerinin Ana Nedenleri", *Terörün Sosyal Psikolojisi*, ed. Murat Sever vd. (Ankara: Polis Akademisi Yay., 2010), 91-120.

⁵⁷ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefîlik*, 23; Bulut, "Selefîlik", 285; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 506

13.2.2.3. İlmî Selefîlik

İlmî Selefîlik 19. yüzyılın ikinci yarısında taklitçilik ve hurafecilikten arınarak “ilk nesillerin” yaşadığı saf dini anlayışı İslam ümmeti içinde hâkim kılmak gibi ıslahatçı, bir amaçla ortaya çıkmış bir akımdır.⁵⁸ Bilindiği üzere 19. asırdan itibaren İslam dünyası güç kaybetmiş, bunun neticesinde batılılar tarafından işgal edilerek sömürgeleştirilmeye başlamıştır. Bu durum Müslüman toplumların siyasî, sosyal, ekonomik, bilim ve teknik açısından batı dünyasının gerisinde kalmasına neden olmuştur. Bunun karşısında Müslüman âlimler İslam âleminin dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik yapısını sorgulamaya ve yeniden yükseleğe geçebilmesi için çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Bu arayış neticesinde, geri kalmışlığın sebepleri arasında taklidin yaygınlaşmasını, fakihlerin, kelamcılarının ve müfessirlerin şahsî görüşlerinin naslardan daha çok önem kazanmasını, tasavvuf ve tarikatların halkı miskinliğe sevk etmesi vb. hususları zikrederek geleneksel İslam düşüncesinin, Müslüman toplumun Batı karşısında geri kalmışlığına çare olamayacağını savunmuşlardır. Bu yüzden çözüm olarak dinî inanç ve prensiplerin geleneksel yorum ve ilavelerden temizlenerek yeniden İslam’ın özüne dönülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede batının ilmi ve teknik ilerlemesinden istifade edilerek eğitim, idare ve siyasette de modernleşmeyi teşvik ederek yeni bir Selefî hareketin savunuculuğunu yapmışlardır.⁵⁹

İlmî Selefîlik olarak adlandırılan bu akımı diğer Selefî oluşumlardan farklı kılan en temel özelliği düşüncüyü taklit zincirinden kurtarma, Selef’in anladığı yolla dini anlama, dini bilgiyi ilk kaynaklarından elde etmeye çalışma ve dinde hataya düşmemek için Allah’ın bahsettiği akıl ölçüleri içinde o bilgilere önem vermesidir.⁶⁰ Bir başka ayırt edici özelliği ise akla, ilme ve teknik gelişmelere büyük değer atfedilmesi ve yerine göre bazı nasların bilimin verilerine göre te’vil edilmesidir. Ayrıca İslam toplumunu teknik ve müsbet ilimler sahasında çağın önüne geçirmek için önemli değişiklikler yapılmasının ve dünya İslâm birliğinin sağlanmasının gerekli oluşunun vurgulanması da bu akımın temel özellikleri arasında yer almaktadır.⁶¹ Bu temel özellikleriyle reformist, modernist ve eklektik bir karakter arz eden İlmî Selefîliğin⁶² temsilcileri arasında Sıddîk Hasan Han (ö. 1890), Cemâleddin Afgânî (ö. 1897), Muhammed Abduh (ö. 1905),

⁵⁸ Büyükkara, “11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye”, 207.

⁵⁹ Öz, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 263; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 235.

⁶⁰ Apak, “İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefîlik Kavramlarının Anlam Serüveni”, 47.

⁶¹ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 37.

⁶² Büyükkara, “11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefîyye ve Cihadî Selefîyye”, 207.

Cemaleddin el-Kâsımî (ö. 1914), Mahmûd Şükrî Âlûsî (ö. 1924), Muhammed İkbâl (ö. 1938), Reşîd Rızâ (ö. 1935) ve Mehmet Âkif Ersoy (ö. 1936) gibi âlimler yer almaktadır.⁶³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İslam âleminde ekonomik ve sosyal şartların giderek ağırlaşması, Batı'ya bağımlılığın daha da artması, ayrıca din ve inanç özgürlüğü üzerinde baskıların görülmesiyle Selefilik hareketi içinde sertleşme eğilimi gösteren politik ve ideolojik yeni dinî oluşumlar da ortaya çıkmıştır. Mısır'da Hasan el-Bennâ'nın (ö. 1949) önderliğinde İhvân-ı Müslimîn, daha sonra Pakistan'da Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö. 1979) ve onun öncülüğündeki Cemaat-i İslamî gibi gruplar bunlardan bazılarıdır.⁶⁴

13.3. Görüşleri

Geleneksel Selefiyye'nin⁶⁵ en karakteristik özelliği Hz. Peygamber'in, hayatın her alanında İslam toplumu için gerekli olan her şeyi söylediğini, inancı ilgilendiren konuları da detaylı bir şekilde izah ettiğini, dolayısıyla Peygamber tarafından söylenenlerle yetinip, bunları aklî yorum ve değerlendirmeye tabi tutmadan literal anlamıyla anlaşılması gerektiğini savunmasıdır.⁶⁶ Çünkü onlara göre Mâide 5/3'te ifade edildiği üzere İslâm dini Resûlullah vefat etmeden kısa süre önce tam ve kâmil hale gelmiş, onda hiçbir şey eksik bırakılmamıştır. Kâmil olan İslâm dinine yeni bir fikir, yeni bir tefsir, izah ve değerlendirme şekli getirmek mümkün değildir. Zira kâmil olan bir dine yeni bir şey ilâve etmek onun

⁶³ Bunların dışında yakım döneminde Mustafa es-Sibâî (ö. 1964), Subhî es-Sâlih (ö. 1986), Muhammed Ebu Zehre (ö. 1974), Muhammed Kutup (ö. 2014) ve Yusuf el-Kardavî (ö. 2022) gibi âlimler de çağdaş Selefi hareketin temsilcileri arasında sayılmaktadır.

⁶⁴ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 235, 237).

⁶⁵ Bu başlık altında Selefiyye'nin görüşleri geleneksel Selefiyye olarak tanımladığımız İcmal Dönemi ve Tafsil Dönemi Selefilik merkeze alınarak açıklanmaya çalışılmış, Çağdaş Selefiyye ise kapsam dışı bırakılmıştır. Çünkü Çağdaş Selefi gruplar kendileri dışında kalan bütün Müslümanları dışlayan, suçlayan, tekfir eden, şiddete başvuran siyasî, ideolojik, ilmî, radikal ve köktenci olmak gibi farklı yapılar şeklinde ortaya çıkan ve birden fazla akım tarafından temsil edilen dinî oluşumlardır. Bunlar genel anlamda her ne kadar selef yöntemini benimseyip bu çizgiyi devam ettirmeye çalışsalar da birçok konuda geleneksel Selefiyye'den de ayrılmaktadırlar. Bu yüzden Çağdaş Selefilik, günümüzde tek bir mezheb için değil, birçok mezhep, meşrep, cemaat, grup, akım vb. bütün zümreleşme faaliyetlerini kapsayacak biçimde ortak şemsiye kavramı olarak kullanılmaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kubat, "Selefiyye İle Neo-Selefilik'in Kesişen ve Ayrışan Yönleri", 124-142.

⁶⁶ Ramazan Altıntaş, "Selefi Düşünce ve Ehl-i Sünnet Kelamının Teşekkül Süreci", *Kelama Giriş*, ed. İlyas Çelebi-Sinan Öge (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2020), 104.

için eksiklik olduğu gibi, ondan bir şey çıkarmak da bir eksikliktir ki bu tamamen yanlıştır.⁶⁷ Dolayısıyla Selefilere göre en doğru söz söylenmiş, en güzel iş yapılmıştır. Onun için bunları nakil, rivayet ve hikâye etmekten ve onlara göre hareket etmekten başka yapılacak bir şey yoktur. Bunlarda ilâve ve eksiltme şeklinde bir değişiklik yapmak tahriftir. Bu sebeple ideal Müslüman toplum nizamı zaman itibarıyla ilerde inşa edilecek değildir, geçmişte inşa edilmiştir.⁶⁸ Bu temele göre günümüzde veya gelecekte bir nizam kurulmalıdır.⁶⁹ Kaldı ki dinin ve aklın kaynağı nakildir. Nakil olmadan akıl çalışmaz. Her ne kadar naklin açıklanması ve anlaşılması için akli tefekküre ihtiyaç olsa da akıl, nasların belirlediği sınırlar içinde çalışabilir. Çünkü akıl dinin getirdiği gerçekleri kendi başına kavrayıp anlamaktan aciz ve sınırlıdır. Şöyle ki; Rûm 30/32'de⁷⁰ de ifade edildiği üzere her fırka kendi görüşünün doğru olduğunu öne sürmekte ve karşı görüşü tenkit etmektedir. Bu sebeple hangi akli ilkenin doğru olduğunu belirlemek için naslara başvurmak zorunludur. Te'vil ise, nasa karşı çıkmak, onun nesnel anlamını inkâr etmek, zanna uyarak rey ile hükmetmek, hevaya tabi olmaktır. Bu yönüyle selefi mantık, Müslümanın rey sahibi olma, dini sorgulama ve anlama hakkına karşı çıkmış, yeni sorunları çözmek için, selevin sorun çözme yöntemini değil, selevin kendi döneminde karşılaştığı sorunlara bulduğu çözümleri temel almaktadır.⁷¹ Bir diğer ifadeyle Seleviler İslâm'ı Kur'an, sünnet ve ilk üç neslin söz ve fiillerinden hareketle anlaşılması gerektiğini; bunların dışında akla, rey'e ve kıyasa başvurulmaması gerektiğini savunmaktadırlar.⁷² Çünkü onlara göre nasın ve naklin dinî bir masûmiyete sahip olma imtiyazı vardır. Ulvî ve mübarek bir bilgi kaynağı olan nakil mutlak olarak Hâkim'dir. Sadece ona tabi olunur. Bu yüzden nası; itiraz, muhalefet, tenkit ve te'vil konusu yapmak kesinlikle caiz değildir.⁷³ Buna göre ilk üç nesil vahyin anlam ve açıklamasını en iyi bilenlerdir. Dolayısıyla, ilim onlardan alınır; onlardan gelen haberlerle Allah'ın helali helal, haramı haram kılınır. Çünkü din menkûlat ve merviyâta

⁶⁷ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 39.

⁶⁸ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 50-51.

⁶⁹ Buna göre Selevî mantık, geleceği planlama ve kurmaya yönelik, geçmişin uygulamalarını geleceğe dayatmaya ve aktarmaya yönelik bir düşünce biçimidir (Ahmet Akbulut, "Selevîliğin Teolojik ve Düşüncel Temelleri", *Tarihte ve Günümüzde Selevîlik*, ed. Ahmed Kavas (İstanbul: İSAV Yay., 2014), 126).

⁷⁰ "Dinlerini darmadağın edip grup grup olan kimselerden olmayın. (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir."

⁷¹ Koca, *İslam Düşüncesinde Selevîlik*, 45-46; Bulut, "Selevîlik", 280, 291.

⁷² Selevîler, Kur'an ve hadisle birlikte, ilk üç neslin söz ve davranışlarını kudsiyet mertebesine yükseltmek suretiyle bunların hepsine birden "menkûlat" ve "merviyât" (asar, nakil, rivayet, nas, eser, haber ve hadis) gibi isimler vermişlerdir.

⁷³ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 37.

dayanır. Selefin bıraktığı mirastan yüz çeviren kimse kendi hevasını din edinmiş ve Allah'ın kitabını O'nun kastettiği mananın hilafına kendi re'yiyle te'vil etmiş olur. Nakli ve haberi kabul etmeyen kimse, "müminlerin yolu"ndan başka bir yola girmeyi arzulayan kişidir.⁷⁴

13.3.1. Dinin Anlaşılmasına Dair Temel Görüşleri

Dinde takip edilen usul ve metod bakımından Selefiyye'yi diğer itikadî mezhep ve oluşumlardan ayıran temel hususları şu şekilde özetlemek mümkündür:

▪ Dinde Kur'an ve Sünnet esas alınmalıdır. Bu iki kaynakta belirtilen tüm esaslar olduğu gibi kabul edilmelidir. Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'ın mana ve delaletini tayin edip belirleyen bir beyan niteliğindedir ve din ancak sünnet yoluyla öğrenilebilir.

▪ İlk üç nesil mükemmel olup, Müslümanlar için değişmez örnekler içermektedir. Çünkü İslam dini, onlar tarafından en iyi, en güzel ve en mükemmel şekilde anlaşılmiş ve yaşanmıştır. Onlardan sonra hiç bir kimse İslam'ı onlar kadar mükemmel şekilde anlayamaz. Bu yüzden ilk üç nesil değişmezlik, dokunulmazlık, tenkit ve itiraz edilemezlik gibi niteliklere sahiptir. O halde dini anlama ve yaşama konusunda yapılacak şey ilk üç nesilden gelen açıklamaları ve uygulamaları aynen muhafaza etmek, onların yolundan gitmek ve yöntemlerine bağlı kalmaktır.⁷⁵

▪ Dinî bilgi Kur'an, Sünnet ve ilk üç neslin görüş ve uygulamalarına dayanır. Bunlarda olmayan her şey kötü ve bid'attır. Bunlardan titizlikle sakınmak ve uzak durmak gerekir. Bu yüzden dinde akı, rey'i, kıyası ve te'vili kullanmak, bunlara uygun hüküm vermek batıl ve bid'attır.⁷⁶

▪ Akıl-nakil ilişkisinde nakil üstün ve hâkim konumdadır. Bu yüzden akıl nakle tabidir. Ayrıca sahih nakil ile sarîh akıl arasında gerçek bir çatışma söz konusu değildir. Bu iki delil birbirine uygun (muvafilek) olmak zorundadır; şayet ortada bir çatışma varsa, bu durumda ya nas sahih değildir ya da akıl sarîh değildir. Buna göre; akli üstün kılan ve çeşitli akıl yürütme yollarını kullanan Ehl-i

⁷⁴ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 66-67.

⁷⁵ Bağdâdî, *el-Fark*, 319; Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 38; Topaloğlu, *Kelam İlmi*, 114; Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 43, 55; Serdar-Işık, *Kelam Tarihi*, 96; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 237; Bulut, "Selefilik", 297.

⁷⁶ Bu anlayışa göre akli olanın dini olmaz. Akıl, İslam'a girene kadar gerekir. Dine girdikten sonra akla ihtiyaç yoktur. Akbulut, "Selefilik'in Teolojik ve Düşüncel Temelleri", 115, 125.

Re'y, Ehl-i Te'vil, Ehl-i Kelam, Ehl-i Felsefe; keşf ve ilhamı üstün tutan Ehl-i Tasavvuf gibi dinî oluşumların tamamı Ehl-i Bid'attır. Bunlar zemmedilmeli ve görüşleri reddedilmelidir.⁷⁷ Çünkü nasları te'vil etmek ve değerlendirmek aklın, keşfin ve ilhamın yetki sahasının dışındadır. Daha açık bir ifadeyle akıl, keşf ve ilham; âyet, hadis ve ilk üç nesilden gelen beyanlar konusunda tasarrufta bulunma yetkisine sahip değildir. Bunların vazifesi sadece nakli anlamaktan ibarettir. Bu yüzden akıl ve istidlâle veya keşf ve ilhama dayanılarak naklî te'vil ve değerlendirme yoluna gidilemez.⁷⁸ Zira aklın nakle müdahalede bulunması ve onun üzerinde tasarrufa kalkması yasak, keşf ve ilhamın nas'a hâkim kılınması da haramdır. Dolayısıyla en sağlam ve doğru yol selef yolunu benimseyenlerin yoludur.⁷⁹

▪ Başta peygamberler olmak üzere evliya veya faziletli insanların takdis edilmesi, onlardan yardım istenmesi, dualarda aracı ve vesile kılınması (teves-sül), bu kişilerin kabirlerine ibadet amacıyla ziyaretler yapılması ile tarikatlarda ibadet maksadıyla icra edilen zikir, musiki ve raks uygulamaları tevhit akidesini zedeleyici, insanları şirk ve hurafeye sevk edici bid'atlardır.⁸⁰

13.3.2. İnanç Esaslarına Dair Temel Görüşleri

Selefilere itikadla ilgili konulardaki en belirgin özelliği tamamen nakli esas almaları, nasları te'vil edilmesini bid'at sayıp lafzî anlamlarını teşbîh, teccîm ve ta'tile sapmadan olduğu gibi kabul etmeleridir.⁸¹ Onlar özellikle itikadî konuların açıklanmasında Kur'an, sünnet ve ilk üç neslin açıklamaları dışında başka hiçbir bir delil kabul etmezler. Ayrıca aklın tek vazifesi olarak da naslarda geçen

⁷⁷ Koca, *İslam Düşüncesinde Seleflik*, 49.

⁷⁸ Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 38-39.

⁷⁹ Bu yüzden Selefilere rey, kıyas ve istihsanı kullanmak suretiyle yeni fikhî hükümler çıkaran fıkıh âlimlerini (Ehl-i Rey) bid'at ehli olarak kabul ederler. Ayrıca cedel, nazar ve istidlali kullanan kelâm âlimlerini de bid'at ehli kabul edip eleştirmektedirler. Çünkü Selefilere göre kelamcılarının metod olarak kullandığı cedel metoduyla din olmaz. Cedel ve münâkaşa ile kurulan bir inanç ve düşünce sistemi diğer bir cedel ve münâkaşa ile yıkılmaya mahkûmdur. Kaldı ki kelâm ilmi kat'î, kesin ve tatmin edici bilgi veremez. Bu yüzden bu ilimle meşgul olanlar ne İslam'a yardımcı olmuşlar, ne de İslâm düşmanlarını hezimete uğratabilmişlerdir. Aksine akla dayanarak halkın akidesini bozmuş ve halk arasında şüpheliğin yayılmasına neden olmuşlardır. Selefilere, bu iki grubun dışında keşf, ilham ve rüyayı bilgi kaynağı sayan sūfîleri de Ehl-i Bid'at olarak değerlendirmekte ve onların nefsi hoş tutmayı esas alarak milletin amelini ifsad ettiklerini ve nihai hedeflerinin ise şathiyecilik olduğunu iddia etmektedirler. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, 53, 56, 63, 66-67.

⁸⁰ Koca, *İslam Düşüncesinde Seleflik*, 29.

⁸¹ Çelebi, "İlk Kelâm Tartışmaları ve İnanç Grupları", *Kelâm El Kitabı*, 59.

delilleri açıklamak olduğunu ileri sürerek, felsefî delillerin ve Aristo mantığının kullanılmasına, naslarda bulunmayan terimlere yer verilmesine karşı çıkarlar.⁸² Bu anlamda aklî ve felsefî ilimleri Yunan düşüncesinin ürünleri olarak görüp, sakınılması gereken bid'at olarak değerlendirirler. Bu yüzden itikadî esasların belirlenmesi ve açıklanmasında Mu'tezile ve diğer mezheplerin başvurduğu mantık, cedel ve nazara dayalı istidlal metodunu kullanmazlar, bunun yerine sadece Kitap ve Sünnet'i esas alırlar.⁸³

Selefiyye'nin ilâhiyyât, nübüvvât ve sem'îyyâta dair temel görüşleri bakımından Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'den önemli bir ihtilâf içinde bulunduğu söylenemez. Bununla birlikte Selefiyye'nin itikadî konularda Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik'ten ayrılan en temel özelliği akla rol vermeyip, naslarla yetinmesi, bu anlamda selef metoduna bağlı kalıp, halef (kelâm) metoduna olumsuz bir tavır sergilemiş olması; cedel ve münakaşaya girmemesi (tavakkuf), naslarda geçen hususlarda "teslim" ve "tefvîz" yolunu seçmesidir.⁸⁴ Selefiyye'nin bu metodu bilhassa sıfâtullah ve sem'îyyât ile ilgili anlamca müteşâbih olan naslar hususunda daha da belirgin bir hal almıştır.⁸⁵ Selefilere özellikle haberî sıfatları te'vil etmeden ve aklî delile başvurmadan lafzî anlamlarıyla teşbîh ve tecsîme düşmeden olduğu gibi tasdik edip, onların gerçek anlamlarını Allah'a havale etmeyi temel bir ilke olarak kabul etmişlerdir.⁸⁶ İşte bu temel prensipten hareket eden Selefiyye'nin inanç esasları ile ilgili dikkat çeken temel görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

▪ Allah kendisini naslarda isim, sıfat ve fiilleri itibariyle nasıl vafsetmişse, bunlar te'vilsiz olarak öylece kabul edilir. Bu yüzden Allah sadece naslarda geçen vasıflarla nitelendirilmelidir. Yani ilahî isim ve sıfatlar tevkîfidir.

⁸² İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 91; Özler, "Selefiyye", 106.

⁸³ Serdar-Işık, *Kelâm Tarihi*, 93.

⁸⁴ Selefiyye'nin bu metoduna kelâm literatüründe "Selef Yolu", "İspat ve Aczi İtiraf Yolu", "Teşbihsiz İspat ve Ta'vilsiz Tenzih Yolu", "Tefvîz ve Tavakkuf Yolu" gibi farklı isimler verilmiştir. Bkz. Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Şerhu'l-'Umde fi 'Akâdeti'l-Ehl-i Sünnet ve ve'l-Cemaat*, nşr. Abdullah Muhammed Abdullah İsmail (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2012), 166; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, çev. M. Saim Yebrem (İstanbul: Marifet Yay., 1994), 214; Recep Önal, "Kelâm Tarihinde Haberî Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât En-Nesefî'nin Konuya Bakışı", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 376-407.

⁸⁵ Bu konudaki görüşleri için bkz. Eş'arî, *Makâlât*, 12; 170-273; Bağdâdî, *el-Fark*, 319; Şehristânî, *el-Milel*, 1/217.

⁸⁶ Tehânevî, *el-Keşşâf*, 1/968; Şehristânî, *el-Milel*, 1/79; Abdülhamid, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler*, 213-214.

▪ Naslarda belirtilen Allah'ın zatî, subûtî, haberî ve fiilî bütün sıfatları ezeli ve kadîmdir. Allah'ın sıfatlar zatının ne aynı ne de gayrisidir.

▪ Allah'ın hiçbir sıfatı yaratılmışların sıfatlarına benzemez. Bu yüzden Allah'ı naslarda geçen sıfatlarla nitelendirmek teşbîh ve tecsîmi gerektirmez. Allah'ı yaratıklara benzetmek nasıl hatalı ise, onlara benzetmemek için naslarda bildirilen sıfatları nefyetmek de aynı şekilde hatalıdır. Bu durumda naslarda bildirilen sıfatları teşbîh-tecsîm-temsîl ve tenzih-ta'tîl-tahrife düşmeden, nasillik ve nicelikleri sorulup araştırılmadan aynen kabul edip, bunların, yaratıkların sıfatlarından farklı olduğuna inanmaktır.⁸⁷ Çünkü bu konularda akıl te'vile yetkili değildir. Bu konuda akıl hüküm veremez. Fakat şahid olabilir. Dolayısıyla müteşâbih ifadelerin üzerinde araştırma yapmak ya da fikir beyan etmek doğru değildir.⁸⁸

▪ Allah'ın eli (yed), yüzü (vech), gözü (ayn), gelmesi, inmesi ve arşa istivâ etmesi gibi haberî sıfatları ve bu yöndeki müteşâbih ifadeleri te'vil etmeden, teşbîh ve tescîme de düşmeden lafzî anlamlarıyla kabul edip tasdik etmeli, bunların gerçek anlamalarını ise Allah'a havale etmelidir. Bu hususu şu şekilde örneklendirebiliriz: Kur'an'da "*Allah'ın eli (yedullah) onların ellerinin üstündedir*"⁸⁹ buyrulmaktadır. Selefiyye'ye göre bu ayet şöyle anlaşılmalıdır: Allah âyette "*yedullah*" ifadesiyle elinin varlığını bildirmektedir. Buna göre Allah'ın elinin olduğuna inanmak gerekir, ancak bu elden kast olunan mana akıl tarafından bilinmeyeceği için Allah'a havale edilmelidir. Çünkü bunu ancak Allah bilir. Bu yüzden Allah'ın elinin mahiyeti üzerinde düşünmemek gerekir. Başka bir manaya da yorumlanmamalı, bu anlamda te'vil, teşbîh ve tescîme yönelilmemelidir. Hatta bu konuda soru sormaktan bile kaçınmak gerekir.⁹⁰ Çünkü bu el,

⁸⁷ Eş'arî, *Mâkâlât*, 170; Bağdâdî, *el-Fark*, 319; Ebû Hâmid Muhammed b. el-Gazzâlî, *İlcâmü'l-Avam an İlmî'l-Kelâm: Halkın Kelâmî Tartışmalarından Korunması*, çev. Sabit Ünal (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987), 25; Şehristânî, *el-Milel*, 1/79; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 95-96; Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 26-27.

⁸⁸ Çünkü Selefilere göre te'vil, zanna dayanılarak verilen hükümdür. Zan ise hak ve gerçekten bir şey ifade etmez. Zatu gibi sıfatları da mutlak gayb olduğu için Allah hakkında zanla hükmetmek ise caiz değildir. Bu yüzden Selefiler, müteşâbihleri olduğu gibi kabul edip, bunlarda kast olunan manayı Allah'a havale etmek gerektiğini savunmakta; onları te'vil etmeyi ve itikadî konularda nasıl ve niçin sorusunu sormayı da bid'at saymaktadırlar. Bu görüşlerini de İmam Mâlik'in "İstivâ malumdur, keyfiyeti ise meçhuldür. Ona olduğu gibi inanmak vacip, onu inkâr etmek küfür, onun hakkında soru sormak ise bid'attir." sözüyle temellendirmektedirler (Bkz. Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 39-40; a.mlf, *İlcâmü'l-Avam*, 27; Şehristânî, *el-Milel*, 1/80; Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 84).

⁸⁹ Fetih 48/10.

⁹⁰ Şehristânî, *el-Milel*, 1/79; Ahmed Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 443.

bizim et, kemik, kas ve sinirlerden oluşan elimize benzemez; bununla birlikte el ifadesi “nimet veya kudret” şeklinde de te’vil edilemez, aksi takdirde bu sıfat iptal edilmiş olur.⁹¹ Dolayısıyla bu tür müteşâbih ifadelerin hakikatini anlamada insan aklı aciz kalır.⁹²

Selefler, bu yaklaşımlarını ortaya koyarken yedi temel esas benimsemişlerdir.⁹³ Selef akidesi olarak da bilinen bu esaslar şu şekilde özetlenebilir:

– *Takdis*: Yüce Allah’ı, şanına layık olmayan isim ve sıfatlardan tenzih etmek ve O’nun yaratılmışlara benzemekten münezzehe olduğuna inanmaktır.

– *Tasdik*: Naslarda yer alan Allah’ın isim ve sıfatlarını şanına layık bir anlamı olduğunu te’vil etmeksizin, teşbîh ve teccîme de düşmeksizin olduğu gibi tasdik etmektir.⁹⁴

– *Acz-i itiraf*: Müteşâbihlerin maksat ve anlamlarını bilmede insanın aciz kalacağını kabul ve itiraf etmektir. Bu yüzden en doğru yol, müteşâbihlerle neyin kastedildiğini en iyi bilen Allah olduğunu itiraf etmektir.

⁹¹ Eş’ârî, *el-İbâne*, 97 vd.

⁹² Selefler, hem insan aklının bu konuda aciz kalacağına dair görüşlerini hem de bu tür konularda te’vile başvurmanın bir nevi dini tağyir (değiştirme) ve tahrif (bozma, saptırma) anlamına geleceğine dair yaklaşımlarını Âl-i İmrân 3/7. ayetini delil göstererek ispatlamaya çalışırlar. Şöyle ki; onlara göre Kur’an’da müteşâbih denilen ve mahiyeti bizce bilinmeyen bazı ayetler vardır. Fakat Kur’an’da da ifade edildiği üzere bunların te’vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erenler ise “Biz ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır.” (Âl-i İmrân 3/7) diyerek bu nevi âyetleri te’vil etmek yerine iman ve teslimiyeti benimserler. Seleflerin böylesi bir tutum sergilemelerinin temel sebebi, yine aynı ayette Allah’ın müteşâbih ayetleri te’vil etmeye çalışan kimseleri: “*Kalplerinde eğri-lik/sapıklık bulunanlar*” şeklinde nitelendirerek kınamasıdır. Yine bu bağlamda Selefler, ilahî sıfatların her hangi bir şekilde yaratıkların sıfatlarına benzemediğini vurgulayarak, bu durumu şu şekilde izah ederler: “*Allah’ın eşi ve benzeri yoktur. Yaratıklarından hiçbirine benzemez. Hiçbir şey de O’na benzetilemez*”. Bununla birlikte bazı âyetlerde Allah’ın arş’a istivâ ettiği (Tâhâ 20/5), insanı iki eliyle yarattığından (Sâd 38/75), O’nun gelmesinden (Fecr 89/22) de bahsedilir. Bu tür âyetlerde zikredilen sıfatların delâlet ettiği anlamlarını kesin olarak bilemeyiz. Kaldı ki bu âyetlerin tefsir ve te’vilini bilmekle yükümlü de değiliz. Bu yüzden bize düşen sadece bunlara olduğu şekilde inanmamız ve Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamamızdır.” (Şehristânî, *el-Milel*, 1/79).

⁹³ Selefler, bu prensipleri bilhassa Allah’ın sıfatları ve bu yöndeki müteşâbih ayetler konusunda avamdan sayılan kimseler için uyulması zaruri esaslar olarak değerlendirmektedirler. Bkz. Gazzâlî, *İlcâmü’l-Avam*, 17.

⁹⁴ Bu iki ilkenin özü, mümin bir kimsenin teşbîh ve teccîme düşmekten kendini muhafaza etmesi ve her ikisini de Allah’tan nefyetmesidir. Bu yüzden Allah’ı cisim gibi ve cisimlerin sahip oldukları niteliklere sahip bir varlık gibi gösterecek tasvirlerden uzak durulmalıdır. Buna göre Kur’an’da geçen “yed”, “vech ve “ayn” gibi müteşâbih kelimelerle Allah’a cismiyet zafede edilmiş olduğu düşünülmemelidir. Çünkü Allah, cisimlerin sahip oldukları bu gibi niteliklerden uzaktır.

– *Sükût*: Müteşâbihler hakkında soru sormamak demektir. Hatta bu konuda soru sormayı sapıklık sayıp, yasaklamaktır.⁹⁵

– *İmsak*: Müteşâbihler ile ilgili sorulan sorulara cevap vermeyip susmak, yorum ve te'vil yapmaktan kendini (aklını) tutmak, aklî yorumlardan sakınmaktır.⁹⁶

– *Keff*: Müteşâbihlerle kalben dahi ilgilenmemek, zihnen de meşgul etmemek, onlar üzerinde araştırma ve tefekküre dalmamaktır.⁹⁷

– *Marifet ehline teslim*: Müteşâbihler hakkında Hz. Peygamber ve ashâbının açıklamalarıyla yetinip, onlara tabi olmaktır. Buna göre yukarıdaki prensipler dâhilinde müteşâbihattan menolunan avam, kendilerine kapalı görünen müteşâbih nasların herkese kapalı olduğunu zannetmemelidir. Çünkü kendilerine gizli kalan manalarını başta peygamberler olmak üzere büyük din âlimleri bilmektedirler. Bu yüzden avam, söz konusu bu seçkin kimselerin müteşâbihlerin anlamlarını bildiklerini kabul etmelidir. Bu tür ifadelerin anlamlarını Allah'ın ilmine ve işin ehline teslim etmelidir.⁹⁸

▪ Kur'an hem lafız hem de mana itibarıyla Allah'ın kadim ve ezeli kelâmı olup, mahlûk değildir. Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmak küfrü gerektirir. Zira işitilen ve yazılan Kur'an'ın Allah kelâmı olduğu naslarla sabittir.⁹⁹

⁹⁵ Çünkü müteşâbihleri anlamaktan aciz olan bir kimse, bunlar hakkında soru sormakla inancını tehlikeye sokar, âlim de ona cevap vererek şüphe kapısını açar. Çünkü eğer öğrenmek için sorduğu zat bu alanın ehli değilse vereceği cevap onu tatmin etmeyecek, üstelik bilgisizliği artacak ve belki de farkına vardan onu küfre düşürecektir. Kaldı ki insan bilmediği şeylere bilgisizce araştırmaya kalkarsa farkına varmadan küfre de düşebilir. Bu yüzden müteşâbihler hakkında soru sormak halka yasaklanmalıdır (Gazzâlî, *İlcâmü'l-Avam*, 18, 28; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 92).

⁹⁶ Selefiler bu esasa bağlı olarak, Allah'ın eli, yüzü, gözü gibi haberî sıfatları te'vil etmeden, lafzî anlamlarıyla kabul edilmesini, bunların gerçek anlamlarının ise Allah'a havale edilmesini savunmaktadırlar (İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 93).

⁹⁷ Bundan önceki iki prensip müteşâbihlerden dili ve akli men etmekteydi. Bu ise kalbi sakındırmaktadır. Çünkü anlayamayacağı bir şey hakkında soru sormak ve üzerinde düşünüp yorum yapmak, fikren de olsa bazı neticelere varmak doğru değildir.

⁹⁸ Görüldüğü üzere selef akidesinin bu yedi esası müteşâbihlerin te'vil edilmemesi noktasında toplanmaktadır. Onlara göre naslarda Allah'a nispet edilen haberî sıfatları hakikî manalarıyla anlayacak olursak teşbîh ve tescîm olur. Bu yüzden selefilerin müteşâbih nasları te'vilden kaçınmaları Allah'ı tenzih etme konusundaki aşırı duyarlılıklarından kaynaklandığı söylenebilir. Selefilerin bu yedi prensipleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Gazzâlî, *İlcâmü'l-Avam*, 17-70; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 91-93; Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, 114; Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 85-86; Altıntaş, "Selefi Düşünce ve Ehl-i Sünnet Kelâmının Teşekkül Süreci", 109; Serdar-İşık, *Kelâm Tarihi*, 97).

⁹⁹ Eş'ârî, *Makâlât*, 171, 317-318; Nesefî, *Şerhu'l-'Umde*, 189; Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 37.

▪ Hayır ve şer bütünüyle Allah'tandır. Her şeyin yaratıcısı O'dur. Varlık âleminde O'nun dilemesi dışında hiçbir şey olmaz. Bununla birlikte kul, yaptıklarından sorumludur. Çünkü irade sahibidir. Hayır ve şerriyle kaza ve kadere iman, iman esaslarındandır. Bunu kabul etmeyen imanı tamam olmaz.

▪ İman kalp ile tasdik, dil ile ikrâr ve uzuvlarla amel etmektir. Ameller, imana dâhildir. Bu yüzden iman taat ile artar ve masiyet ile eksilir.

▪ İslâm tasdik ve ikrardan ibarettir. Kişi, Allah'a şirk koşmaksızın ve dinî bir emri inkâr etmeksizin ameli terk eder ya da günah işlerse İslâm'dan çıkmaz, o kişi günahkâr mümindir. Bundan dolayı bu kişi tekfir edilemez, cehennemde ebedi olarak da kalmaz. Küfür, Allah'a şirk koşmak veya dinin emir ve nehiyelerinden birini inkâr etmektir.¹⁰⁰

▪ Kıyamet alametleri, kabir ve ahiret hayatı naslarda geçtiği şekilde te'vilsiz kabul edilmelidir.

▪ Rü'yetullah haktır; te'vil yapmaksızın müminlerin buna inanması vaciptir.

▪ Sahabenin kendi aralarında meydana gelen ihtilaf ve çekişmeleri hakkında konuşulmamalı, onlar hayırla ve iyilikle yâd edilmelidir.

▪ İlk dört halifenin hilafeti meşrudur ve sıralaması fazilet sıralamasına göredir.

▪ Facir ya da fasık da olsa ulul-emre itaat vaciptir.¹⁰¹

Belirtilen bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere son derece muhafazakâr bir özellik gösteren Selefiyye'nin bu esasları genellikle toplumun inancını koruma gayretine matuf olup, tartışmalı konularda gereksiz münakaşalara dalmaktan alıkoyacak mahiyettedir. Ayrıca onların bu yaklaşımının en büyük faydası, nasların muhafaza edilmesi ve bir sonraki nesle sağlam bir şekilde aktarılmasıdır. Öte yandan aklî istidlali teşvik eden birçok ayet ve hadis dikkate alındığında söz konusu nasların ilim sahiplerini tatmin edecek bir seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Kaldı ki farklı din ve kültürlerle mücadelede, özellikle felsefî tartışmalarda selef metodunun yeterli olmadığı da aşîkârdır.¹⁰² Buna ilaveten seleflerin insanları ilahî sıfatlar ve müteşâbih naslar hakkında akıl yürütme

¹⁰⁰ Takıyuddîn İbn Teymiyye, "el-Akîdetü'l-Vâsiyye", *Akaide Dair İki Risale* (İstanbul: İFAV, ts.), 16; Eş'ârî, *Makâlât*, 171; Neseî, *Şerhu'l-'Umde*, 373; Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 499-501 .

¹⁰¹ Eş'ârî, *Makâlât*, 170-173; Bağdâdî, *el-Fark*, 319; Bulut, "Selefilik", 297-298; Dalkılıç "Ehl-i Sünnet ve'l -Cemaat", 72.

¹⁰² Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 239; Serdar-Işık, *Kelam Tarihi*, 96

ve te'vilin yol açabileceği hatalardan korumak için suskun kalmayı, aczini itiraf edip konuyu Allah'a havale etmeyi önermesi, zihinde kurulan nedensellik bağlarını ortadan kaldırdığı için insanların cahil kalmasına sebep olmaktadır.¹⁰³

13.4. Günümüzdeki Durumu

Selefiyye, İbn Hanbel'in öğrencileri yoluyla Suriye, Arap Yarımadası, Horasan ve Maverünnahir'de; İmam Mâlik'in öğrencileri yoluyla Endülüs'te; İmam Şâfiî ve taraftarları yoluyla Mısır başta olmak üzere Kuzey Afrika ve diğer İslam coğrafyasında kendine taraftar bulabilmiş ve bu bölgelerde yayılabilmektedir.¹⁰⁴ Ancak H. 10. asırda Mâtürîdî ve Eş'arî kelâm ekolünün ortaya çıkıp, İslâm dünyasına yayılmaya başlamasıyla Selefilere sayısı azalmaya başlamıştır. Çünkü selef metodunu benimseyen Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezhebine mensup olanların büyük çoğunluğu bu metodu bırakıp, Mâtürîdî ve Eş'arî kelâm ekolünü benimsemiştir. Fakat Hanbelîler ile muhaddisler ve fakihler Selefiyye'ye bağlı kalmışlardır.¹⁰⁵ 18. yüzyıla gelindiğinde ise Selefiyye, Arap yarımadasında Muhammed b. Abdülvehhâb liderliğinde farklı bir yapıya bürünerek, "Vehhâbilik" adıyla Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olmuş, böylece yeniden yayılma ve canlanma imkânı bulmuştur.¹⁰⁶ Yine bu çerçevede çağımızın bazı modernist Müslümanlarınca da savunulan Selefiyye, çağdaş selefilik olarak varlığını devam ettirmiş ve günümüze kadar az çok taraftar bulabilmiştir. Günümüzde dünya Müslümanlarının % 1-2'sini selefiler temsil etmektedir. En yoğun oldukları ülke ise Arabistan'dır.¹⁰⁷

¹⁰³ Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 33.

¹⁰⁴ Kutlu, "Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi", 357.

¹⁰⁵ Süleyman Uludağ, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 392.

¹⁰⁶ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, 221.

¹⁰⁷ Kılavuz, *İslam Akadine Giriş*, 443.

Kaynakça

- Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, çev. M. Saim Yeprem, İstanbul: Marifet Yay., 1994.
- Akbulut, Ahmet, "Selefilğin Teolojik ve Düşüncel Temelleri", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmed Kavas, İstanbul: İSAV Yay., 2014, 113-133.
- Altıntaş, Ramazan, "Selefi Düşünce ve Ehl-i Sünnet Kelamının Teşekkül Süreci", *Kelama Giriş*, ed. İlyas Çelebi-Sinan Öge (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2020), 102-123.
- Apak, Adem, "İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni". *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmet Kavas, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014, 39-50.
- Akkoyunlu, İsmail, "İbn Teymiyye'de Selef ve Selefiyye Kavramları", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 545-562.
- Bağdâdî, Abdülkâhir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 2007.
- Biçer, Ramazan-Mehmet Dalkılıç, "Dini Temalı Terör Hareketlerinin Ana Nedenleri", *Terörün Sosyal Psikolojisi*, ed. Murat Sever vd., Ankara: Polis Akademisi Yay., 2010, 91-120.
- Bulut, Halil İbrahim, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: DİB Yay., 2016.
- Bulut, Zübeyir, "Selefilik", *Kelam Tarihi ve Ekolleri*, ed. Mehmet Evkuran, Ankara: Bilay Yayınları, 2018, 277-302.
- Büyükkara, Mehmet Ali, "11 Eylülle Derinleşen Ayrılık: Suudî Selefiyye ve Cihadî Selefiyye", *Dinî Araştırmalar* 7/20 (2004), 205-234.
- Büyükkara, Mehmet Ali, "Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, ed. Ahmed Kavas, İstanbul: İSAV Yay., 2014, 485-524.
- Çelebi, İlyas, "İlk Kelâm Tartışmaları ve İnanç Grupları", *Kelâm El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, 49-61.
- Dalkılıç, Mehmet, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Mehmet Ali Büyükkara, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2010, 66-91.
- Demirbilek, Mine - Atalay, Hakan, "Türkiye'de Selefilik Araştırmalarında Rastlanan Bazı Sorunlar", *İslâmî Araştırmalar* 29/2 (2018), 448-459.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Şura Yay., 1996.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut: Dâru Sâdir, 2006.

- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İlcâmü'l-Avam an İlmi'l-Kelam: Halkın Kelamî Tartışmalardan Korunması*, çev. Sabit Ünal, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İtikadda Orta Yol*, çev. Kemal Işık, Ankara: AÜİF Yayınları, 1971.
- İbn Teymiyye, Takıyuddîn, "el-Akâdetü'l-Vâsiyye", *Akaide Dair İki Risale*, İstanbul: İFAV, ts.
- İğde, Muhyettin. "Selefilik Tarihi Arka Planı". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 8/2(Nisan 2016): 151-181. <https://doi.org/10.18403/emakalat.82209>
- İğde, Muhyettin. "Mihne Sürecinde Ahmed b. Hanbel ve Taraftarları". *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016, 153-173.
- İşcan, Mehmet Zeki, *Selefilik: İslami Köktencilik Tarihi Temelleri*, İstanbul: Kitap Yay. 2014.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, sad. Sabri Hizmetli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Kılavuz, Ahmed Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Koca, Ferhat, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Kubat, Mehmet, "Selefiyye İle Neo-Selefilik Kesişen ve Ayrışan Yönleri", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2017), 124-142.
- Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi", *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. H. Onat-S. Kutlu, Ankara: Grafiker Yay., 2012, 343-364.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât, *Şerhu'l-'Umde fî 'Akâdeti'l-Ehl-i Sünnet ve ve'l-Cemaat*, nşr. Abdullah Muhammed Abdullah İsmail, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2012.
- Önal, Recep, "Kelâm Tarihinde Haberi Sıfatlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât En-Nesefî'nin Konuya Bakışı", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 376-407.
- Öz, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- Özervarlı, Said, "Selefiyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 2009, 36/399-402.
- Özler, Mevlüt, "Selefiyye", *Kelâm El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün, Ankara: Grafiker Yay., 2015, 95-103.
- Serdar, Murat-Harun Işık, *Kelam Tarihi*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.

- Şehristânî, Muhammed Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. Muhammed Fehmi Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Şık, İsmail ve dğr. *Kelâm I*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Tehânevî, Muhammed Hâmid, *el-Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, thk., Ali Dehrûc vd., Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi: Giriş*, İstanbul: Damla Yay., 1996.
- Uludağ, Süleyman, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1979.
- Uludağ, Süleyman, *İslam'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.